

HUMAN

humanistischverbond.nl | nummer 1 2015

Liefde en
vriendschap

Joep Dohmen
Een intellectuele erfenis

Interview
Beatrijs Ritsema

Winnaar Van Praagprijs 2015
Adelheid Roosen

Het humanistische geluid
in de media

Adelheid Roosen

‘Durf te buitelen!’

Adelheid Roosen (1958) wint de Van Praagprijs 2015 die is opgedragen aan de universele liefde.

Foto: Cigdem Yuksel

Volgens de jury is de theatermaakster en actrice ‘in haar eigenzinnige onverschrokkenheid een liefdevolle ambassadeur van humanistisch denken’ en ‘een onvermoeibare voorvechter voor een wereld waarin medemenselijkheid een nieuwe kans krijgt’.

Liefde is een groot woord en begrip. Je bent je er als mens vaak niet genoeg bewust van of je met liefde naar de wereld om je heen kijkt of vanuit een belang. En dat belang is eigenlijk al krampachtig. Dus hoe raak je in contact met de stromende liefde.

We leren elkaar om vast te houden aan dat wat je hebt en dat te vermeerderen. Daarin stollen we. Terwijl blijven bewegen meer liefde oplevert. Zingeving is buitelen, ontdekken wie je bent, maar vooral ook wie die ander is. Iedereen kent het gevoel van verliefdheid. En al is dat geen levenslange gemoedstoestand; je ervaart daarin dat alles gaat stromen en je vaste aannames als vanzelf opgeeft. Je kunt de wereld spelend beleven als je het leven zelf ziet als schitterend speelgoed van buitelende ervaringen.

Veel van de controle kunnen we loslaten. Hoe meer we buitelen, hoe meer liefde we ervaren.

Ik zie alles wat een mens heeft als natuurlijk: agressie, jaloezie, macht, verraad. Je kunt er voor kiezen of je iemand verradt of niet. Dat is het spel in jezelf en dat innerlijke spel kun je leren net als de tafel van zeven. Als je eenmaal ervaart hoe inspirerend het is - en eigenlijk zeg ik graag - hoe sexy het is om niet te verraden, bedrijf je liefde. Je maakt een liefdesbeweging vanuit jezelf. Ik onderzoek doorlopend dat humane aspect in mij. Wat dat is? Ik ben een mens. Wat is dan dat menselijke talent?

Ik heb geleerd dat je aan alles wat mensen verdeelt - rassen, religies, geslachten - eenvoudigweg niet moet deelnemen. Iedereen heeft zijn eigen identiteit. Zijn eigen uniciteit. *Rose is a rose is a rose*, schreef Gertrude Stein. Een mens is een mens. Het gaat niet om uiterlijk of functie, leerde ik van mijn vader. Hij was heel direct in zijn leer en had een sterk rechtvaardigheidsgevoel. Mijn vader gaf geen straf, maar stelde me vragen. Wat

is er in de klas gebeurd? Waarom denk je dat je straf krijgt? Hij liet mij denken en formuleren. Ik moest ook alleen terug naar de hoofdmeester en kon me achter niemand verschuilen. Hierdoor leerde ik geen angst voor autoriteit te hebben, maar het aan te gaan. Ik leerde **verantwoordelijkheid** te nemen en dragen voor dat wat ik doe.

Ik check dingen ‘in the open’. Die directheid in mij vinden sommigen moeilijk en sommigen bevrijdend. Ik heb niet als doel om te confronteren, maar ben wel een confronterend iemand omdat ik de sociale codes doorlopend bevraag. Ik vind ze niet vanzelfsprekend.

Met mijn moeder ben ik het strijdveld ingestapt. Zij wilde dat ik leefde volgens haar normen en waarden. Dat bracht scheurende pijn. Toch ervoer ik op latere leeftijd dankbaarheid naar haar. Door dit strijdveld leerde ik vechten, heb ik mijn **authenticiteit** en het spelende kind in mij weten te behouden. Je kunt het beste delen en uitdelen als je kunt zijn wie je bent.

Adelheid Roosen (1958), theatermaker en docent aan de Amsterdamse Toneelschool en Kleinkunstacademie, schuwt in haar theater- en filmproducties geen enkel onderwerp: eerwraak, huiselijk geweld, seksualiteit in de islamitische wereld, de intimiteit van het sterven, de Alzheimer van haar moeder, alles mag zich veilig weten in de openbaarheid. Dwarrelend door stadswijken en theaters ontmoette zij de afgelopen 15 jaar steeds weer nieuwe gezichten die de inspiratie vormden voor haar voortdurende zoektocht naar het kantelen van het perspectief dat wij hebben op de Ander, de ongeschijnlijke vreemde. Adelheid is *Mam*, *WijkSafari*, *Gesluiserde Monologen*, *Hetty & George*, *De Oversteek*, *Brozer* en nog veel meer. Zie femaleeconomy.nl

Met de Van Praagprijs op 21 juni eert het Humanistisch Verbond personen die in leven en werk vernieuwende ideeën en perspectieven laten zien die het humanisme voeden. Dit jaar is het onderwerp Liefde en Vriendschap. Bekijk het programma op vanpraagprijs.nl

i.devries@
humanistischverbond.nl

Ineke de Vries - directeur Humanistisch Verbond

Ineke de Vries heeft onlangs gehoord dat ze ernstig ziek is. Deze keer is haar redactioneel opgetekend door Lize Alink.

Houvast aan mensen

'Liefde en vriendschap zijn de kurk waarop mijn leven drijft. Nu ik ongeneeslijk ziek ben en van de ene op de andere dag moest stoppen met werken, staat mijn hele zelfbeeld op zijn kop. 'Directeur van het Humanistisch Verbond zijn' was een heel belangrijk deel van wie ik ben en wat ik deed. Het vervult me met trots, voldoening en tevredenheid te hebben bijgedragen aan bijvoorbeeld de Socrateslezingen of een nieuw gezamenlijk magazine voor humanistische organisaties. Dat helpt me om los te kunnen laten. Want du moment dat ik moest stoppen en onder ogen moest zien dat ik kankerpatiënt ben, verdween het werk naar de achtergrond en bood het mij geen enkel houvast.

Dat houvast vind ik nu vooral in het contact met andere mensen. In de eerste plaats met mijn lief, mijn maatje zonder wie dit hele proces oneindig veel zwaarder zou zijn. Mijn eindigheid onder ogen zien is dragelijker door de liefdevolle steun en betrokkenheid van vrienden, familie, collega's binnen en buiten het Humanistisch Verbond en blijken van meeleven van afdelingen en leden. Ik vraag me geregeld af hoe een mens hier doorheen komt als je geen anderen om je heen hebt, je je niet gedragen voelt. Dat lijkt me gekmakend en misschien alleen te hanteren door óf gewoon door te gaan met wat je altijd doet óf door het leven op te geven. Ik weet dat de eindigheid voor mij dichtbij is en dat brengt me bij de vraag waar het me nu om gaat.

Veel gaat over loslaten en me overgeven aan wat ik niet kan beïnvloeden. Maar ook dat het erop aankomt wat ik doe nu ik er nog gewoon ben. En dus probeer ik van elke dag iets goeds te maken en de dingen op te zoeken die ik fijn vind: naar buiten, wandelen, lunchen met dierbaren, een tentoonstelling bezoeken, lezen, muziek, naar de film. En daar de tijd voor kunnen nemen.

Je wordt niet iemand anders als je ziek bent. Wel is het alsof alles onder een vergrootglas ligt. Je komt jezelf en anderen op allerlei manieren tegen. Soms vinden mensen het lastig uitdrukking te geven aan hun medeleven, zijn onhandig, zoekend. Voorheen zou me dat hebben geërgerd, maar nu stemt het me mild. Mijn zintuigen staan op scherp, ik sta open, merk en zie alles, ben kwetsbaar, er zit niks meer tussen mij en de ander. Ik ben wie ik ben, en krijg veel terug.'

Inhoud

- 2 PRIJSWINNAAR AAN HET WOORD**
'Durf te buitelen!'
- 4 INTERVIEW**
Beatrijs Ritsema: 'Bij iedereen loopt een mentale boekhouder mee'
- 7 ACHTERGROND**
Levenshulp voor studenten
- 8 PROFIEL**
Joep Dohmen: 'Een tot op het bot betrokken non-conformist'
- 12 DE BOEKEN VAN JOEP**
- 14 ESSAY**
Over de kracht van mensen
- 16 OP DE WERKVLOER**
De redactie van Filosofie Magazine
- 18 DE ETALAGE**
'Seks, dat hoort gewoon bij het leven'
- 19 COLUMN**
Boris van der Ham: Vriendschap als exportproduct
- 20 JONGE HUMANISTEN**
Leugens zijn de absolute no-go!
- 22 HET HUMANISTISCHE GELUID**
- 23 COLUMN**
Marli Huijer: In bed met een levensbeschouwing
- 24 ACTIVITEITEN 2015**
- 28 HUMANISME EN KUNST**
'Een bevlogen schilder van verhalen'

3

Liefde en Loslaten

In deze *Human* veel rake woorden over liefde en relaties van levenskunstfilosoof Joep Dohmen, die sinds kort met emeritaat is en een indrukwekkend oeuvre heeft opgebouwd. Voor de redactie reden om een katern aan hem te wijden. Studenten van de Hogeschool voor de Kunsten in Utrecht maakten er bijzondere portretten bij. Volgens Dohmen is liefde vooral een authentiek leven.

De winnaar van de Van Praagprijs Adelheid Roosen adviseert om lief te hebben door los te laten en te durven buitelen. Tijdens het 'Mag het Licht aan Festival' op Wereldhumanismedag op 21 juni ontvangt zij de prijs. U ontvangt begin juni een speciaal Festival-nummer van *Human*. Voor het nieuws kunt u als lid, zoals altijd, terecht op humanistischverbond.nl.

A portrait of Beatrijs Ritsema, a woman with short, curly, light-colored hair. She is looking upwards and to the right with a slight smile. She is wearing a light-colored cardigan with a dark floral pattern over a white top. A red curtain is visible in the background.

Beatrijs Ritsema

‘Bij iedereen loopt een mentale boekhouder mee’

In *Trouw* en op haar website *Moderne Manieren* beantwoordt journaliste en columniste Beatrijs Ritsema per week zo’n 25 vragen over wat ‘heurt en niet heurt’ in relaties, tussen vrienden, familieleden, burens of collega’s.

Wederkerigheid, duidelijkheid en harmonie zijn belangrijk in elke relatie, vindt zij. “Etiquette is er vooral op gericht de dingen niet te laten escaleren.”

Roeland Ensie en Eric de Rooij - Beeld Jeppe van Pruissen

'Alstublieft.' Op de voordeur van Beatrijs Ritsema hangt een beleefd briefje voor de krantenbezorgers met aanwijzingen welke ochtend- en avondkranten bezorgd moeten worden, want soms gaat dat mis. Ritsema ontvangt ons met koffie en biscuit uit een koektrommel met stripheld Kuifje. Zelf drinkt ze water. "Mijn interesse voor etiquette heb ik niet van thuis. Er werd wel aandacht besteed aan de normale beleefdheidsvormen, maar niet meer dan in andere bourgeoisgezinnen. Je at met mes en vork, je schreef bedankbriefjes en je begroette mensen."

Braaf

Ritsema, de oudste van drie dochters, werd geboren in Tunis en bracht haar jeugd door in verschillende landen, tot het gezin zich halverwege de jaren zestig definitief in Nederland vestigde. "Ik was een braaf kind, rustig en dol op lezen." Daarin leek zij op haar moeder. "Mijn moeder was ook altijd bezig met boeken en literatuur. Zij was de baas in huis, regelde alles. Mijn vader was een zachtvaardige man en vooral met zijn werk bezig. Net als wij zat hij ook een beetje onder de plak van mijn moeder. Hij was meer kind met de kinderen." Na haar eindexamen ging Ritsema op haar zeventiende op kamers in Leiden. "Een belangrijke waarde die mijn ouders mij hebben bijgebracht is de plicht om voor jezelf te zorgen. Zonder dat mijn moeder een barricade-feministe was, vond ze het belangrijk dat meisjes niet afhankelijk waren van een echtgenoot, maar ook voor zichzelf konden zorgen. Ze regelde een kamer voor mij, zodat ik aan het studentenleven deelnam. Dat vond ze wel belangrijk." Tijdens haar studietijd kwam haar jongste zus om bij een auto-ongeluk. "Een enorme bominslag in het gezin. Mijn moeder gaf tot die tijd les op de middelbare school, daarna werd het te moeilijk voor haar."

Etiquettebril

In de jaren negentig woonde Ritsema samen met haar echtgenoot en kinderen in Washington DC. Daar deed ze het idee op voor haar brievenrubriek over etiquette: *Moderne Manieren*. "In *The Washington Post* las ik altijd de brievenrubriek *Miss Manners*. Meestal gaat zo'n rubriek over liefdesproblemen, maar *Miss Manners* was breder en ging vooral over etiquette. Ik dacht: dat kan ik misschien ook wel gaan doen, het hele leven bekijken door de etiquettebril." Dat ze sociale psychologie had gestudeerd hielp, want daarin staat het gedrag van mensen in groepen centraal: hoe gaan mensen met elkaar om? En welke wetmatigheden bepalen intermenselijk gedrag? "Uit experimenteel onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat mensen geneigd zijn tot conformisme en gehoorzaamheid." Ze geeft toe: "Ik ben zelf een enorme conformist. Je conformeren is in de menselijke

natuur ingebakken. Mensen zijn bang om uitgestoten te worden, uit de familie of uit de vriendengroep. Je moet een beetje meedoen, anders hoor je er niet meer bij. Vooral in de puberteit kan conformisme erg dwingend zijn."

Gezond verstand

Ze is kritisch als het gaat om autonoom denken en het individuele geweten. "Ik geloof dat bijna alles groepsbepaald is. Soms blijft er een klein fragmentje over voor individueel beslissen, voor een minder conformistische houding, maar dat is echt heel weinig. Natuurlijk heb je keuzevrijheid. Je kiest de groep waar je graag bij hoort. Maar voor veel kies je niet, zoals je familie waarin je bent geboren. En die is voor je ontwikkeling heel erg belangrijk."

De inspiratiebronnen voor haar antwoorden aan de brievenbeschrijvers lopen uiteen.

"Ik schrijf heel intuïtief, ik krijg een vraag en tik het antwoord op. Iedereen krijgt antwoord. Ik put dan uit mijn studie, uit mijn eigen levenservaring en uit

de literatuur. In romans kom je veel menselijke situaties tegen. Vaak is het ook gewoon een kwestie van gezond verstand."

Per week ontvangt Ritsema zo'n 25 brieven. De meeste draaien om relaties. "In zijn eentje heeft een mens geen etiquette nodig." Stellig zegt zij dat bijna alle conflictsitu-

aties op te lossen zijn via de weg van de etiquette.

"Wat mensen vooral bezighoudt is wederkerigheid, een actie moet een reactie opwekken. Dingen kunnen niet in het luchtledige blijven hangen."

Cadeaus geven of ontvangen is een belangrijk voorbeeld van dit mechanisme. "Mensen zeggen: 'Ik heb een kind gekregen en krijg van oude tantes allemaal cadeautjes toegestuurd. Dan hoef ik toch geen bedankkaartjes te sturen? Dat is toch ouderwets?' Ik schrijf dan: 'Als iemand iets stuurt, dan verwacht die persoon een reactie: dank je wel of wat aardig van je. Als je dat niet doet, dan wordt dat als onbeleefd ervaren.' De wet van de wederkerigheid wordt hier overtreden. Het moet altijd in balans zijn. Bij iedereen loopt een mentale boekhouder mee. Als de dingen een langere tijd uit balans zijn, dreigt er een conflict."

Harmonie

"Wij leven in zo'n welvarende cultuur. Het klinkt een beetje sullig, maar iedereen heeft al alles. De materiële overvloed bemoeilijkt de traditie van cadeaus geven. Toch blijven ze belangrijk, want ze onderstrepen een bepaalde relatie en bij een aantal gelegenheden kun je echt niet zonder geschenk binnen komen. Geld geven is vaak ongepast. Een uitnodiging met als pictogram een enveloppe is absoluut tegen de etiquette. En cadeaus teruggeven is helemaal uit den boze. Je mag ze kapot gooien, in de vuilnisbak doen,

'Mensen zijn geneigd tot conformisme en gehoorzaamheid'

doorgeven, doorverkopen, alles mag, maar niet teruggeven.”
 Veel van haar adviezen zijn erop gericht ‘om de dingen niet te uiten’.
 “Positieve dingen leiden tot positieve dingen en elke negatieve actie leidt tot een negatieve reactie. Automatisch! Etiquette is er vooral op gericht om de dingen niet te laten escaleren. Label conflictsituaties als een misverstand. Iemand dringt voor bij de bakker en je bent geneigd om boos te reageren. Zeg dan, in plaats van kwaad te reageren: ‘Neem me niet kwalijk, u heeft waarschijnlijk niet gezien dat ik hier al stond.’ Je houdt dan de mogelijkheid open dat het voordringen geheel onbedoeld was. Daarmee houd je de harmonie in stand.”

Verstikking

Ze twijfelt even of in haar adviezen eigen verantwoordelijkheid of juist de harmonie bewaren het belangrij-

ste onderdeel is. “In harmonie met je omgeving zijn is veel prettiger dan in disharmonie. Maar het moet niet ten koste gaan van wat je zelf wil.”

‘Ik adviseer telkens: hou ermee op, ga weg, red jezelf, zoek een ander’

Voor al bij vragen over de liefde zet zij haar kaarten op zelfbeschikking. “Die vragen komen niet eens meer in de krant. Ik adviseer telkens: hou ermee op, ga weg, red jezelf, zoek een ander. Mijn zoon, die lang voor mij de website heeft gedaan, zei eens: ‘Mama, jij zegt alleen maar tegen de mensen: maak het uit!’ Heel veel relaties zijn heel elendig, met partners die boos worden om niks of de ander onderdrukken. Wanneer het gevoel van verstikking overheerst, is het beter je relatie te beëindigen. Vaak is er in relaties sprake van ‘over-conformisme’, waarbij de ene partner zijn of haar eigen belangen ondergeschikt maakt aan die van de ander, uit angst om alleen te blijven of om buiten de groep te vallen.”
 Dan komt ook de term onbaatzuchtigheid ter sprake. “Onbaatzuchtigheid in een relatie is hetzelfde als wederkerigheid, alleen duurt de termijn wat langer. Je legt dan een soort altruïsme aan de dag, een zelfopoffering, terwijl je er zelf niet veel bij wint. Er moet een evenwicht zijn. Als van één kant te lang en te veel geïnvesteerd is en opgeofferd, dan is de relatie op den duur niet meer houdbaar. Je partner is ziek of heeft problemen op zijn werk, je luistert en steunt hem, maar na een tijd krijg je er genoeg van en zeg je: zoek een therapeut. Geen enkel mens kan altijd in de zelfopofferende modus staan. Dat houdt niemand vol.”
 Eenzelfde dilemma ziet zij ook bij mantelzorgers wier partner dementieert of ernstig ziek is en die een verhouding met een ander krijgen. “Ik heb daar geen moreel probleem mee. Okay, je hebt beloofd de ander niet in de steek te laten en dat doe je ook niet, maar je moet ook aan jezelf denken.” Onbaatzuchtigheid kent dus grenzen. “Zelfs voor je kinderen, hoewel je daarin verder gaat dan voor je partner. Ik ben niet het opofferende type. Het is imaginair, maar ik zou zelf nooit mijn

werkend bestaan eraan geven voor een verlamd kind. Ik zou de zorg uitbesteden en hem dan elk weekeinde naar huis halen.”

Vragen die te precair of te intiem zijn beantwoordt ze niet. “Daar brand ik mijn vingers niet aan. Ik ben journalist die stukjes over etiquette schrijft, geen hulpverlener. Die briefschrijvers verwijs ik door naar de huisarts of een therapeut.”

Vaak geeft ze het advies om vooral duidelijk te zijn. “Mensen vinden het vaak moeilijk om nee te zeggen. Wees duidelijk! Daar heeft iedereen het meeste aan. Wat win je om koffie te drinken met een collega met wie je verder niets wil en waarvan je denkt dat hij verliefd op je is?”

Ook in vriendschap en in relaties is duidelijk zijn belangrijk. Ze zoekt naar woorden om vriendschap te definiëren. “Ik ga niet zeggen dat een goede vriend midden in de nacht bij je moet kunnen aanbellen. Als de buurman zo laat belt, laat je hem ook binnen.” En als een vriend je wekenlang uit bed belt, dan krijg je daar ook weer snel genoeg van (lachend). Dus tot zover wat een vriend zich kan permitteren.” Ze vervolgt: “Je moet het gevoel hebben met elkaar op dezelfde golflengte te zitten en dat je veel van wat je als je geestelijk behang definieert ook herkent in de ander. Dat je niet al te veel woorden nodig hebt om jezelf duidelijk te maken en dat je plezier hebt om dezelfde dingen. Je bent gewoon blij als je hem ziet en je vindt het jammer als hij weer gaat.”

Ertoe doen

Ze neemt een slok van haar water.
 “Voor de meeste mensen, en dus ook voor mij, gaat het in het leven om het gevoel dat je ertoe doet. Dat is het belangrijkste.”

Ertoe doen houdt al bijna in dat je niet eenzaam bent. Als bij mensen dat gevoel ontbreekt, kan het in het leven heel erg mis gaan. Je krijgt dan kluzenaars en kattenvrouwtjes. Of erger nog, mensen gaan de extremistische hoek in. Zij gaan in godsnaam maar schieten, want dan hebben ze een punt gemaakt. Pas dan hebben ze het gevoel van betekenis te zijn, omdat iedereen het over hen heeft. Daarom is het zo belangrijk dat je voor jezelf een persoonlijk gevoel ‘van ertoe doen’ realiseert. Het heeft vooral te maken met aandacht, daar kan niemand genoeg van krijgen.”

Beatrijs Ritsema

Beatrijs Ritsema (Tunis, 1954) studeerde sociaal-psychologie in Leiden en begon haar schrijfcariëre bij het Amsterdamse studentenweekblad *Propria Cures*. In de loop der jaren schreef zij vele columns, onder andere in *NRC*, *HP/deTijd* en *Vrij Nederland*. Veel van deze columns werden later in boekvorm uitgegeven. Naast haar columns heeft zij al jarenlang de veel gelezen brievenrubriek *Beatrijs weet raad!* in *Trouw*. Hierin behandelt zij omgangsvormen en etiquette. Bij Meulenhoff verscheen in 2014 een herdruk van *Het Grote Etiquetteboek*.

Levenshulp voor studenten

Financiering is soms een probleem, maar de behoefte aan studentenraadswerk blijft. Humanistisch studentenraadsman Tobias Karsten (30) is volop actief.

“Hij start geen behandelplan, plakt geen stickers.”

Saskia Markx - beeld Peter Koch, Stripstudio

De Colombiaanse Paula Andrea Ortiz Otálvaro (29) studeert 'Astronomy' en heeft last van een depressie. Die begon met de dood van haar vader. Dat verwerken en tegelijkertijd ver van huis studeren, viel haar zwaar. Ze durfde amper haar huis nog uit. Gesprekken met professionele hulpverleners bevielen niet of werden niet door een verzekering gedekt. De enige die haar goed helpt is Karsten, humanistisch studentenraadsman bij de Leidse Studenten Ekklesia en op de Hogeschool Leiden. Paula vond hem toen ze op de website van de Leidse Studenten Ekklesia hulp zocht. “Hij is een engel en heeft me gered, ik ben hem diep dankbaar.” Studentenraadswerk is sinds midden jaren 70 'een werkveld' van humanistisch geestelijke begeleiding en werd tot 1992 door het Humanistisch Verbond ondersteund.

Food for Thought

Karsten startte voor internationale studenten vanuit de Ekklesia met een serie maandelijkse bijeenkomsten onder de titel 'Food for Thought'. Daarbij koken studenten voor elkaar en diepen ze steeds een thema uit, zoals liefde. “Als ik niet naar deze bijeenkomsten zou gaan, zou ik niet zulke diepe gesprekken voeren”, vertelt de 23-jarige Chinese Tianjiao lachend. Ze is in september met haar 'Asian studies' begonnen en vindt *Food for Thought* een geweldige manier om vrienden te maken. Het is voor het eerst dat ze er alleen voor staat en dan zijn ontmoetingen met andere studenten niet alleen leuk, maar ook hard nodig. “We voeren daar andere gesprekken, dieper.” Karsten is één van de twee raadsmanen in Nederland die dit werk doen. Hij wordt gedeeltelijk betaald door de Ekklesia, maar werft ook zelf fondsen. Studenten kunnen ook bij hem terecht voor het traditionelere raadswerk: persoonlijke gesprekken. “Studenten weten me niet zo gemakkelijk te vinden. Toch is de behoefte er wel, want bij de psychologen is het druk. Maar zij hebben niet altijd antwoord op hun levensvragen. Ik moet wat aan onze zichtbaarheid doen.” Onderzoek uit de masterscriptie van Leonie Pek onderbouwt zijn uitspraak. Veel studenten hebben interesse in

Humanistisch Verbond en raadswerk

Het Humanistisch Verbond ondersteunde het tot 1992. Daarna verzorgde de landelijke Stichting voor Humanistisch Studentenraadswerk raadswerk voor studenten in acht steden.

- In 2002 werd deze stichting ontbonden; universiteiten stopten met financiering, behalve de Universiteit voor Humanistiek.
- Tobias Karsten werkt nu 2,5 dag per week. Mark Bos werkt voor 20 uur per week aan de VU in Amsterdam.
- Twee stagiairs werken bij het studentenpastoraat in Wageningen, mede dankzij een lobby van de afdeling Grift-Vallei. In Delft is ook een stagiair aan de slag.
- Het raadswerk wordt omarmd door het Humanistisch Verbond als vernieuwend project. Lobbyen voor studentenraadswerk in uw afdeling? Stuur een mail naar diensten@humanistischverbond.nl

identiteitsontwikkeling en geestelijke weerbaarheid. Dit is bij uitstek de deskundigheid van raadslieden, blijkt uit de scriptie.*

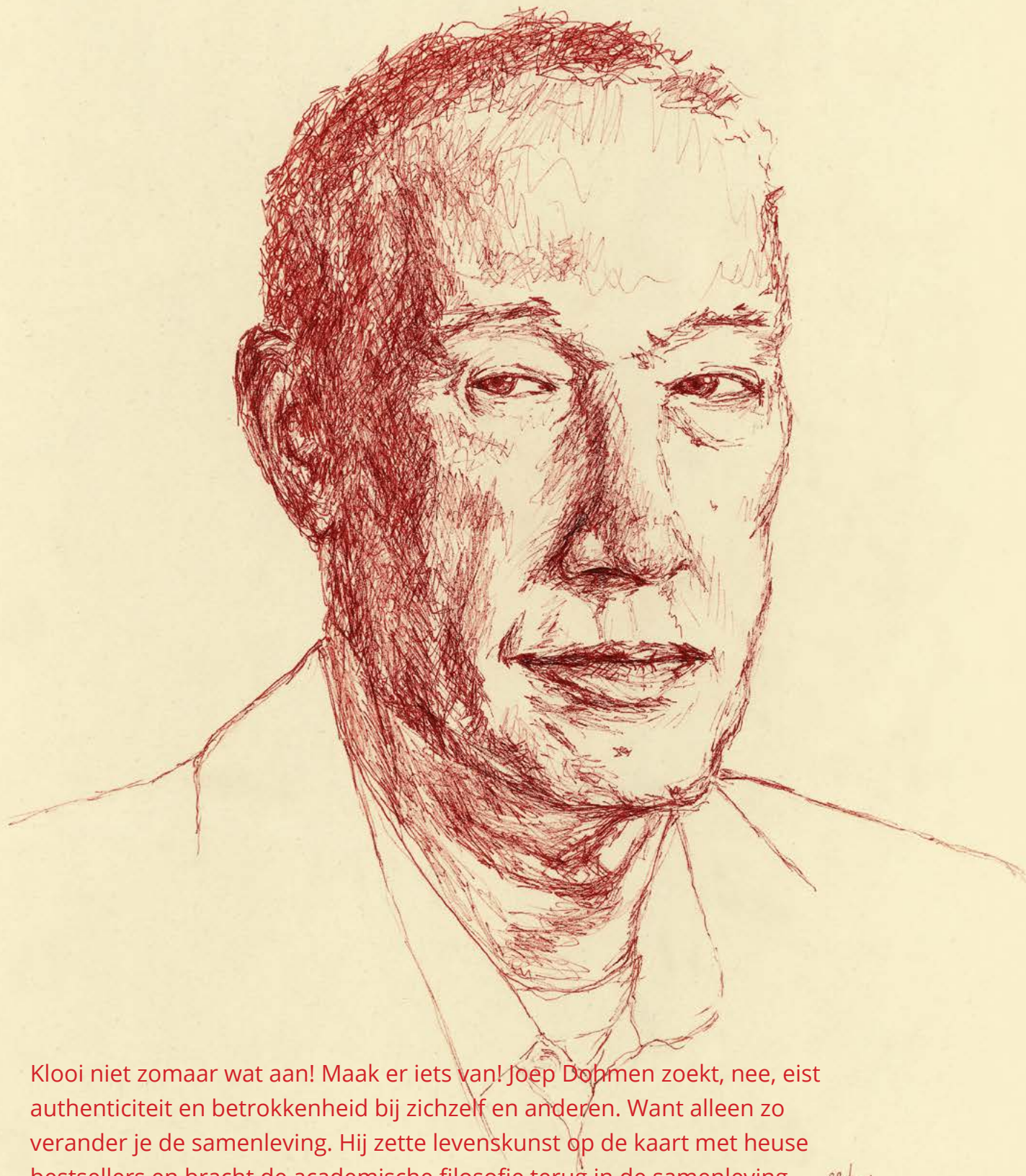
Geen stickers

Voor Paula is het overduidelijk dat universiteiten deze counseling aan studenten moeten aanbieden. “Omdat het zo veel is: zelfstandig worden, studeren, een professionele richting kiezen, langeafstandrelaties. Tobias werkt anders dan een psycholoog, want hij start geen behandelplan, plakt geen stickers, maar stelt zich open voor mijn verhaal.” De eerste paar afspraken kon ze alleen maar huilen. Ze schaamde zich ervoor, maar het bleek te helpen. Hij doet zijn werk 'full of love'. “Tobias luistert, zonder me te vertellen wat ik moet geloven.” Het helpt hen bij, zoals Tianjiao het zo treffend zegt, de balans te vinden tussen 'study, life and funtime'.

* Bron: Raadswerk voor de student van nu / Leonie Pek, 2014 (Masterscriptie, Universiteit voor Humanistiek)

‘Een tot op het bot betr

Klooi niet zomaar wat aan! Maak er iets van! Joep Dohmen zoekt, nee, eist authenticiteit en betrokkenheid bij zichzelf en anderen. Want alleen zo verander je de samenleving. Hij zette levenskunst op de kaart met heuse bestsellers en bracht de academische filosofie terug in de samenleving. Nu hij met emeritaat is, hoogste tijd om zijn intellectuele erfenis in kaart te brengen met deze tien pagina's.

02/15

Lilian

okken non-conformist'

Margalith Kleijwegt

Joep Dohmen wil nooit per se 'de lieve vrede' bewaren. Integendeel, hij zoekt debat, is op zoek naar echtheid, bij zichzelf en bij anderen. Termen als 'kritisch' en 'compromisloos' vallen regelmatig. Want, bij Dohmen gaat het altijd ergens over. Authenticiteit, daar schort het vaak aan, vindt hij. Mensen laten te vaak dingen zomaar gebeuren en zo glipt het leven hen tussen de vingers door. Zonde! Zijn vader wilde dat hij rechten ging studeren, maar dat leek hem 'burgerlijk'. Filosofie, de studie waarbij je een stapje opzij zet om zo naar de wereld te kunnen kijken, trok hem meer aan. De eerste jaren ging studeren hem niet makkelijk af, maar vanaf het moment dat hij Nietzsche ontdekte, was het raak. Want diens werk boeide hem mateloos. De boodschap dat nu god dood was elk individu zelf iets van zijn leven kon én moest maken, gaf Dohmen moed.

Het leven is kostbaar, weet waarom je iets doet en klooi niet zomaar wat aan. Maar ook, wees vooral niet onverschillig en realiseer je dat bewust leven je weerbaarder maakt. Die gedachten werden belangrijk voor hem. Op dat spoor verder filosoferend introduceerde Dohmen jaren geleden het vak 'levenskunst' op de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht waar hij les gaf.

Een mens moet zichzelf zo goed mogelijk leren kennen om vervolgens weloverwogen keuzes te maken in zijn of haar leven. Op die manier geef je zin aan je bestaan.

"Dat Dohmen doorhad dat door de introductie van 'levenskunst' filosofie praktisch toepasbaar werd in het leven van alledag, toont zijn genialiteit", zegt vriend en collega Henk Manschot. "Er was destijds een ethische leegte, dat had Joep heel goed door."

Dohmen was medeoprichter van het blad *Filosofie Magazine* en tussen '92 en '98 was hij adjunct-hoofdredacteur. "Bij dat magazine leerde hij voor een groter publiek schrijven", weet Manschot, doelend op zijn enorme productie. Dohmen publiceerde de afgelopen tien jaar maar liefst even zoveel boeken.

Beroemd koppel

Joep Dohmen begon zijn loopbaan als student filosofie in Utrecht, later studeerde hij aan de Universiteit van Leuven, waar hij de grote filosofische auteurs ontdekte en in 1994 promoveerde hij cum laude aan de Universiteit voor Humanistiek op 'Nietzsche over de menselijke natuur.' Zijn promotor was Manschot, die de afgelopen decennia ook in zijn persoonlijk leven figureerde, onder andere omdat Dohmens partner, Dineke Admiraal, samen met Manschot en vijf anderen in één huis woonde. Zij vormen tot op de dag van vandaag een woongroep. Dohmen maakt daar geen deel van uit. Hij wilde van begin af aan liever op zichzelf blijven wonen. Hij nam wel deel aan de talrijke gesprekken waar werd besproken hoe je je leven zou moeten inrichten.

"Ook de man-vrouwverhouding was in de jaren tachtig een veel bediscussieerd onderwerp", vertelt Manschot. Joep en Dineke besloten samen te zijn, maar apart te leven, net als het beroemde koppel Jean-Paul Sartre en Simone de Beauvoir.

Harde werker

Een hele harde werker die zichzelf als het moest ook kon relativiseren, dat is Joep. Uit gesprekken met collega's en vrienden komt een beeld naar voren van een eigenzinnige, veeleisende en gewetensvolle man, die niet alleen lastig is voor anderen, maar vooral voor zichzelf. "Ik kan slecht genieten, ik moet voort, voort", zei hij onlangs tegen *NRC Handelsblad*. "Filosofie is een ziekte, je bent nooit klaar."

"Het is iemand waar je niet omheen kunt", vertelt Peter Derkx op zijn zolderkamer aan de Universiteit voor Humanistiek waar hij hoogleraar is. Derkx leidt de onderzoeksgroep 'Goed ouder worden', waar Dohmen ook actief in was. Derkx, die Dohmen jarenlang meemaakte, herinnert zich een bijeenkomst in de Stadsschouwburg van Utrecht jaren geleden waar de Italiaanse filosofe Rosi Braidotti kwam spreken. "Joep stormde naar binnen bij de discussie achteraf en liet op hoge toon weten het allemaal onzin te vinden wat er was gezegd. Volgens mij ging het die avond over het postmodernisme. Vooral de manier waarop Joep zijn ongenoegen uitte was ongebruikelijk. In de academische wereld is men niet zo direct. In die kringen wordt eerst gezegd hoe prachtig de lezing was en dan wordt er voorzichtig een kritische kanttekening geplaatst."

Maar Dohmen is niet iemand die per se 'de lieve vrede' wil bewaren. Hij wil debat, is op zoek naar echtheid, authenticiteit, bij zichzelf en bij anderen. Termen als 'kritisch' en 'compromisloos' vallen regelmatig tijdens de gesprekken, maar dan in positieve zin. Bij Dohmen gaat het altijd ergens over. Dat hij onvoldoende met de samenleving bezig was, werd hem wel verweten. En levenskunst als concept zou te elitair zijn, te individualistisch. Het verweer van Dohmen: "Als je als individu goed weet wat je wilt, sta je sterker in je schoenen en kun je de samenleving nóg beter veranderen."

Als docent was hij populair bij zijn studenten, maar hij verwachtte ook wat van ze. Studenten die hun colleges niet goed voorbereidden waren een bron van ergernis. Zo kon hij het leslokaal binnenkomen en meteen vragen wie zich had voorbereid. "Als er onvoldoende handen de lucht in gingen, pikte hij dat niet", vertelt Derkx. "Joep was daar heel helder in. Hij legde zijn gehoor de vraag voor waarom hij wel zijn werk zou moeten doen als zij dat nalieten. Vervolgens liep hij het lokaal uit, de studenten verbluft achterlatend. Deze aanpak was uniek. Natuurlijk klaagden studenten er wel eens over, maar Joep hield voet bij stuk. 'Ik heb er veel werk ingestopt', zei hij dan, 'Als jullie daar geen zin in hebben, wat doe je hier dan?'"

**'Bij Dohmen
gaat het altijd
ergens over'**

Acrylportret: Emma Schröder

10

Derkx zou het zelf nooit zover laten komen, maar heeft zeker bewondering voor zijn stijl.

“Hij kan radicaal zijn. Joep hoeft niet aardig gevonden te worden, daar gaat het hem niet om. Hij daagt anderen liever uit. Authenticiteit is een belangrijk begrip voor hem. Daar schort het vaak aan, vindt hij. Mensen laten te vaak dingen zomaar gebeuren en zo glipt het leven hen tussen de vingers door. Dat is zonde. Joep sprak zijn leerlingen heel nadrukkelijk en persoonlijk aan. Hij deed een appel op ze. De meeste studenten konden zijn benadering wel waarderen, omdat er een grote betrokkenheid uit sprak. Hij was oprecht geïnteresseerd en bereid tijd in ze te steken. Maar dan verlangde hij ook wat terug.”

Geneuzel

Hanne Laceulle kan over die directe benadering van Dohmen meepraten. Haar eerste ervaring met haar toenmalige docent was wat je noemt intens. “Joep hield een gigantische tirade tegen het ‘ietsisme’. Zijn aanpak overrompelde me; dat was ik helemaal niet gewend. Hij begon met de vraag wie er in god geloofde. Er waren enkele studenten die de euvele moed hadden om hun vinger op te steken. Anderen zeiden daar niet in te geloven, maar ze dachten wel dat er ‘iets’ was. Dat vond Joep maar slappe hap. Hij had meer waardering voor de gelovige studenten dan voor het volgens hem vage geneuzel van ‘er moet iets zijn’. Hij had meteen zijn punt gemaakt: weet waar je voor staat. Niet zomaar voor het vaderland weg leven, maar bewust keuzes maken.”

Ondanks zijn onorthodoxe manier van doen hadden studenten wel door dat het hem erom te doen was dat ze het beste uit zichzelf zouden halen. Twee jaar geleden werd hij gekozen tot de meest inspirerende docent.

“Vanwege alle onvergetelijke, leerzame en ontroerende momenten tijdens de colleges, staat er op de oorkonde.

**‘Niet zomaar
wat aan klooien’**

Potloodtekening: Ianthé Tang

Dat hij geëngageerd is en stelling neemt, spreekt juist aan. Je kunt goed met hem discussiëren, zijn colleges zijn prikkelend, een vraag als: wanneer leid je een goed leven, slaat enorm aan bij studenten van achttien en negentien jaar.”

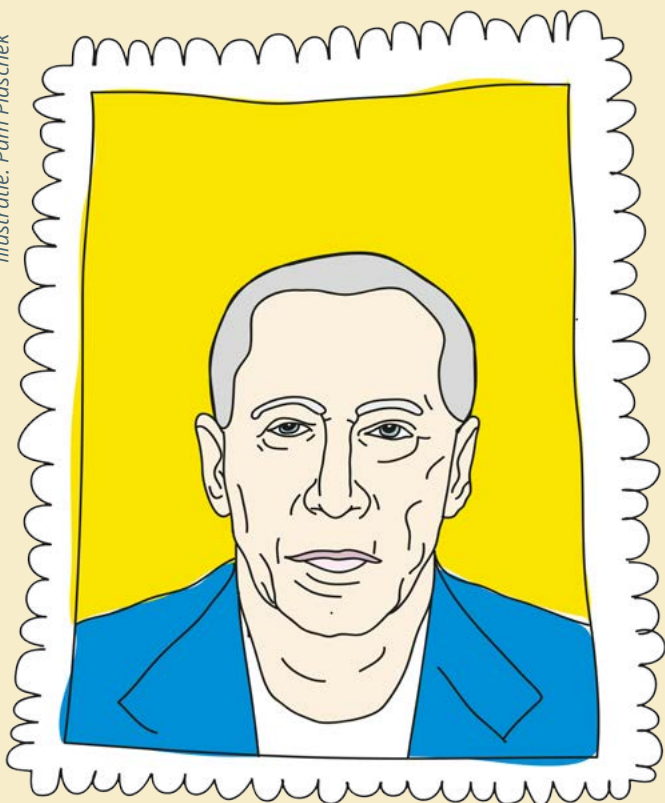
Hoe slecht?

Laceulle werd een paar jaar geleden assistent in opleiding (aio) en hoopt in de loop van volgend jaar bij Dohmen te promoveren. Niet alleen zijn aanpak ‘hij zet mensen in beweging’, maar ook de inhoud van zijn boodschap, ‘niets is vrijblijvend’, beviel haar. In het persoonlijk contact liet Dohmen bovendien nog een kant van zichzelf zien: die van steun en toeverlaat. Ze was nog maar net als aio aangesteld toen ze het bericht kreeg dat haar man ernstig ziek was. Ze liet dit weten aan Dohmen en zei er meteen bij dat ze er begrip voor zou hebben als hij naar een andere aio zou uitzien. Haar toekomst zag er vanaf dat moment tenslotte onzeker uit en ze wilde bij haar man zijn. Dohmen wilde niets weten van een eventueel vertrek. Hij gunde

haar alle tijd. Het ziekbed van haar man duurde slechts een paar maanden en na zijn overlijden moest Laceulle de draad weer oppakken. Terwijl anderen omzichtig met haar omgingen en soms niet precies wisten of en hoe haar te benaderen, hield

Dohmen zich niet in. ‘Het gaat natuurlijk slecht met je’, riep hij als hij haar belde, ‘Maar hóe slecht?’ “Hij troostte ‘niet weg’ en dat was juist prettig”, vertelt Laceulle. “Door zijn benadering voelde ik me uitgenodigd om te vertellen hoe ik me werkelijk voelde. Dat was heel prettig. Hij durfde bovendien (zwarte) humor te gebruiken en daar knapte ik ook erg van op.”

Ze hebben nog steeds veel contact, ook vanwege haar proefschrift dat af moet. Soms is hij kritisch over een hoofdstuk. “Dan zegt hij: ‘Ik heb het gelezen hoor, maar het deugt niet.’ Maar voegt hij er meteen aan toe: ‘Jij kan

namelijk veel beter en daar gaan we op inzetten.' Dat je moet waarmaken wat binnen je mogelijkheden ligt, is voor hem het allerbelangrijkst."

Oud en gebrekkig

De afgelopen jaren richtte Dohmen zich meer op de kunst van het ouder worden. Ook daarvoor geldt dat je je goed moet afvragen wat je precies wilt doen met dat laatste deel van je leven. In de fase dat je oud en gebrekkig wordt, moet je jezelf soms pijnlijke vragen durven te stellen. Sinds kort zijn die ook voor Dohmen zelf actueel, want kort nadat hij met emeritaat ging, werd hij ziek. Dat dwong hem zijn plan om de ware filosofiestudie die hij weer ter hand wilde nemen nu hij meer tijd had, even op te schorten. Gelukkig is hij inmiddels weer goed herstellende. In mei vertrekt hij richting Kreta, waar hij voor de Vakantieacademie jaarlijks een cursus verzorgt met als titel 'Het

leven als reis'. 'De week is een zoektocht naar antwoorden op grote levensvragen', kondigt Dohmen aan in het begeleidende filmpje. Hij belooft dat het ook deze keer niet minder dan een 'gelukzalige denkweek' zal worden, met bovendien veel en lekker eten en drinken, en dat alles in een prachtige omgeving. 'Ongelofelijk boeiend', schreef een tevreden cursist in het gastenboek. Een ander voegde daaraan toe: 'Met mijn nieuwe bril van levenskunst ga ik weer naar huis. Dankzij Joep.'

Biografie

Joep- Longinus Josef Maria Clemens-Dohmen
Geboren te Tilburg, 1949

- 1969 Gymnasiumdiploma (Odulphuslyceum, Tilburg)
- 1983 Doctoraal wijsbegeerte Rijksuniversiteit Utrecht
- 1984 Studeert aan Hoger Instituut voor Wijsbegeerte (Leuven)
- 1985 Werkt als leraar filosofie aan het Coornhertgymnasium in Gouda (tot 1987)
- 1992 Medeoprichter en adjunct-hoofdredacteur van *Filosofie Magazine* (tot 1998)
- Gastdocent en onderzoeker aan de Universiteit voor Humanistiek te Utrecht
- 1994 Promoveert aan de Universiteit voor Humanistiek op Nietzsche over de menselijke natuur
- 1996 Postdoc-onderzoeker, later universitair docent aan de Universiteit voor Humanistiek
- 2002 Publicatie bestseller: 'Over levenskunst' (circa 30.000 exemplaren)
- 2009 Benoeming tot hoogleraar Wijsgerige en praktijk-gerichte ethiek
- 2014 Met emeritaat
- 2015 Lector Bildung aan het Centrum voor Humanistische Vorming

Joep Dohmen woont in Utrecht en heeft een latrelatie.

Een persoonlijke toespraak bij een uitvaart?

Humanistische uitvaartbegeleiders

Een persoonlijke toespraak bij een uitvaart: een belangrijk moment. Maar niet iedereen spreekt of schrijft makkelijk. Humanistische uitvaartbegeleiders helpen de nabestaanden graag. Zij verzorgen een toespraak waarin het leven van de overledene centraal staat. Ook kunnen zij helpen bij het uitzoeken van muziek en poëzie, of de gehele ceremonie begeleiden.

Kijk ook voor een gesprek bij leven op:
www.humanistischeuitvaart.nl
☎ 0900-9005030

“We hebben gehuild, maar ook gelachen. Precies wat ik wilde. Heerlijk dat er mensen zijn die deze zware taak van je overnemen en een warme ceremonie verzorgen.”

In zijn huiskamer ligt in roze grijze omslag *'Wider die Gleichgültigkeit.'* Het is de Duitse vertaling van *'Tegen de onverschilligheid'*. Dohmen moppert: 'Waarom roze?' Maar er is maar een handjevol Nederlandse filosofen in het Duits vertaald. Niet voor niets. Joep Dohmen is dé levenskunstauteur en gaf met zijn teksten daarover een wending aan het humanisme.

Esther Wit - Beeld Floris Tilanus

Drie vormen

Zijn oeuvre heeft drie vormen. In sommige werken laat Dohmen ons historisch en systematisch kennismaken met denkers en teksten over het goede leven, zoals in *Over levenskunst*,

De prijs van vrijheid, *Van oude en nieuwe deugden*. In andere zien we een concrete toepassing van levenskunst, bijvoorbeeld over ouderdom, zoals in *De kunst van het ouder worden*.

De derde vorm is moreel-pedagogisch. Ze roepen ons op: Maak iets van je leven! Dat zie je in *Tegen de onverschilligheid*, *Brief aan een middelmatige man* en *Het leven als kunstwerk*.

De levenskunstenaar

In de inleiding *Over levenskunst* lezen we: 'De bundel bevat [...] geen psychologie, geen literatuur, geen religie en geen esoterie.'" Nee, het zijn teksten over het goede leven. Hoe leef je goed en zinvol? Of beter: hoe leef ik goed en zinvol? Levenskunst is de kunde van zelf-vorming. Nietzsche wordt geciteerd:

'Een ding is zeker - zijn karakter 'stijl geven' - een grote en zeldzame kunst! [...] Want een ding is nodig: dat de mens zijn tevredenheid met zichzelf bereikt - [...] eerst dan, uitsluitend dan levert de mens een draaglijke aanblik op!' Uit: Nietzsche; Menselijk, al te menselijk, in Dohmen: *Over levenskunst*, p. 291-2.

De deugdenethicus

Met Maarten van Buuren schreef Dohmen *De prijs van de vrijheid*, waarin schrijvers als Montaigne, Dostojevski, Sartre en Foucault ons confronteren met een weg wijzen door onze vrijheid. Het vervolg *Van oude en nieuwe deugden* laat zien dat 'levenskunst en verwerven van een eigen houding niet alleen om waarden, maar ook om deugden draait.' (p. 12).

Dohmen blijft Nietzsche trouw. Want hoezeer Van Buuren en Dohmen ook verschillen: 'Wij worden beiden sterk geïnspireerd door nietzscheaans gedachtegoed, in onze zoektocht naar een actuele levenskunst [...] voorbij het moderne atomaire individualisme en het klassieke, traditionele gemeenschapsdenken.' (*Van oude en nieuwe deugden*, p. 13).

De cultuurcriticus

Zorg voor jezelf is hard nodig, want Dohmen is niet tevreden over hoe wij nu leven. In de 'pedagogische' werken zien we Dohmen op zijn scherpst als cultuurcriticus die geen blad voor de mond neemt. De mens vandaag de dag is onthecht, cynisch en sentimentalistisch (*Het leven als kunstwerk*, p. 130). Op de cover van *Tegen de onverschilligheid* prijkt het schilderij 'Room in New York' van Edward Hopper: '[...] een perfecte metafoor van de onverschilligheid, de afwezigheid van iedere betrokkenheid bij de wereld. [...] louter atomaire individuen, mensen die zich weliswaar ruimtelijk in elkaars buurt bevinden, maar die niet werkelijk met elkaar verbonden zijn. [...] Het zijn autisten.' (Dohmen in: *Tegen de onverschilligheid*, p. 288). Want dat zit hem het meeste dwars: de onverschilligheid van de mens tegenover anderen en zichzelf. De passieve mens die opgaat in de menigte, zich in slaap laat sussen en zich conformeert. Achter het levenskunstproject schuilt een cultuurkritiek, en niet zomaar één: de toestand van de menselijke ziel staat op het spel. 'Door de keuzevrijheid en het actuele waardenpluralisme hebben moderne mensen belangstelling kunnen ontwikkelen voor van alles en nog wat. Op zich lijkt dat heel mooi, ware het niet dat ze daar een hoge prijs voor hebben moeten betalen: onzekerheid, innerlijke verdeeldheid en verveling.' Kunnen kiezen is mooi, maar je moet wel in staat zijn het verschil te kunnen maken tussen een goede en een slechte keuze. Ofwel: 'Het waardenpluralisme is even bekoorlijk als gevaarlijk. Niet zelden betekent het de doodsteek voor intens leven.' (*Tegen de onverschilligheid*, p. 11).

13

De moreel psycholoog

Dat is hij. Zoals blijkt uit de ingezonden brief in *de Volkskrant* van 21 maart 2009, die de basis vormt van *Brief aan een middelmatige man. Pleidooi voor een nieuwe publieke moraal*.

De briefschrijver in dit boek blikt teleurgesteld terug op zijn leven, waarin hij graag 'heel goed in iets wilde zijn'. Hij weet niet waarin of waarom. Hij constateert middelmatig te zijn gebleven. Voor Dohmen is deze brief exemplarisch voor de hedendaagse samenleving. Het ontbreekt de middelmatige man niet aan talent, maar aan zelfrespect. Hij is gefixeerd op de 'anderen', hij wil beter zijn dan hen en gebruikte ze als springplank om waardering te oogsten.

Wat had de middelmatige man dan moeten doen? Hij had een goede vader kunnen zijn, een betrouwbare collega, een goede wetenschapper of kunstenaar. In plaats van betrokken te zijn op wat voor hem daadwerkelijk waardevol was, ging hij ten onder aan 'narcistische preoccupatie met zichzelf [...] vanwege zijn gebrekkige morele oriëntatie.' (*Brief aan een middelmatige man*, p. 205).

Hij 'heeft nooit een domein gevonden waarin hij samen met anderen een zinvol leven heeft kunnen leiden', dat ligt niet alleen aan hem, maar aan de 'laatmoderne samenleving en de lege horizon van liberale zelfbeschikking' (*Brief aan een middelmatige man*, p. 206).

Een zinvol en betrokken leven leiden vraagt zelfkennis, discipline, interesse, moed, oefening, ofwel: levenskunst. Dit toont Dohmen als scherp moreel psycholoog die levens in een cultuurfilosofische context zet. Dohmen leest als een vriend die je streng maar rechtvaardig, betrokken maar op gepaste afstand, naar jezelf wil laten kijken. Hij laveert tussen een pedagogische en een anarchistische inborst en ja, dat is een paradox. Want hoezeer je ook aangespoord kunt worden, levenskunst doe je zelf. Socrates zei al: 'Het zou mooi zijn als wijsheid zou kunnen stromen van iemand die vol is naar iemand die leger is' (*Het leven als kunstwerk*, p. 43). Helaas, dat gaat niet: ieder mens moet zijn eigen praktische wijsheid opdoen. Maar een beetje toestroom is wel fijn. Gelukkig hebben we de boeken van Joep Dohmen.

Over de kracht van mensen

Joep Dohmen

14

“De eerste vijftig jaar van het leven is tekst. De rest is commentaar”, zei pessimist Arthur Schopenhauer ooit. Nu is voor mij het moment om commentaar te leveren op mijn tekst. In mijn filosofische loopbaan heb ik de hoofdlijnen van een bestaansethiek of levenskunst uitgezet. Levenskunst is een soort morele vorming, is Bildung. De bestaansethiek wil antwoord geven op de klassieke vraag: hoe moet ik leven? Als ik mijn werk op dit gebied overzie, noteer ik vier clusters van activiteiten. Ik begon met een aantal historische studies. Daarna heb ik me gewaagd aan conceptuele analyses van de levenskunst, met name de betekenis van het begrip zelfzorg. Over het leven als reis. Heeft het leven zin of bestemming? Ten derde heb ik me gericht op een aantal praktische toepassingen, in het bijzonder op Bildung van jongeren en op een Senioren Academie: wat betekent levenskunst voor de tweede levenshelft? Ten slotte heb ik nagedacht over de grenzen van de levenskunst: niet alles is maakbaar, want er is altijd weer eindigheid, passiviteit en tragiek. Een terugblik.

1 Levenskunst als moraal van zelfverantwoordelijkheid
Ik heb lang nagedacht over een concept voor levenskunst, want voor de vorming van ons leven is dat onontbeerlijk. Hoe word je een levenskunstenaar? En wat betekent dat: een kunstwerk van ons leven maken? Startpunt was de Franse filosoof Michel Foucault. Hij heeft ons enigszins uit de verlegenheid gehaald toen hij de term ‘zorg voor zichzelf’ invoerde. De term ‘zorg’ brengt een andere, veel bredere oriëntatie in het spel dan kunst of dan kunde. Deze brede oriëntatie heeft bovendien als voordeel dat ze de term levenskunst weghaalt uit de sfeer van de succesagenda. Zelfzorg betekent dat je als het ware een stap terugdoet en een relatie met jezelf aangaat (*rapport à soi*). Door goed voor jezelf te zorgen, ontwikkel je een eigen levenshouding. Zorg voor zichzelf is een typisch humanistisch en holistisch grondbegrip: het gaat om heel de mens! Mensen zijn com-

plexe wezens met cognitie en emoties, met verlangens en behoeften en allerlei talenten en vaardigheden. Bovendien zijn mensen sociale, van elkaar afhankelijke en kwetsbare wezens die voortdurend in positieve en negatieve zin, intentioneel en onbewust op elkaar reageren. Aandacht en waarneming, introspectie, reflectie en dialoog, fantasie en verbeelding; emoties en gevoelens, verlangens en motivatie, evalueren en besluiten; al deze ‘dimensies’ haken steeds op elkaar in en vormen in ons handelen een fundamentele, onlosmakelijke samenhang. In de bestaansethiek worden ze zowel onderscheiden als in hun samenhang overdacht.

Ik zie levenskunst als morele psychologie. Terecht heeft filosoof Charles Taylor gesteld dat wij zelf verantwoordelijk zijn voor de morele dimensie van onze houding. Daarom is de zoektocht naar de eigen deugden en waardeoriëntatie, de morele kleur van ons leven, van doorslaggevend belang. Wie zich buigt over de waarde van zijn verlangens, kan oefenen om te ‘worden wie hij is’. Authenticiteit gaat over wat mensen echt de moeite waard vinden.

De meest fundamentele bezinning op onszelf is: bepalen van onze diepste motivatie en scheppen van de waardering die ons praktisch handelen leidt. Daardoor zal ons leven niet langer een gedachteloos toeval zijn, maar een kunstwerk.

2 De kunst van het ouder worden
Aan het slot van haar boek *La Vieillesse* (1970) (*De Ouderdom*, 1987) gaat Simone de Beauvoir tekeer tegen de miserabele ouderencultuur in het Westen. Zij walgt van het idee dat ‘ouder worden’ neerkomt op het verzamelen en uitoefenen van hobby's. We zijn nu bijna een halve eeuw verder, maar er bestaan nog tal van voorstellingen van het ouder worden die voor ouderen zeer onteigenend werken. Ouderen worden regelmatig onbekwaam geacht voor leidinggevende functies en belangrijke maatschappelijke activiteiten. Ze krijgen vele ad-

viezen, variërend van *skilling and deskillling* tot *use it or loose it*, van wees succesvol actief en draai zo lang mogelijk mee, tot en met het tegenovergestelde: onthecht, laat je ambities eindelijk varen en doe het voortaan wat kalmer aan. Vaak worden zulke adviezen spiritueel verpakt: leef in het hier en nu, laat los en geniet.

Bovendien staan ouderen voortdurend bloot aan de verleidingspogingen van de markt om hen de commerciële levensstijl van een pensionado aan te meten. Natuurlijk is er met de beste bedoelingen ook veel ouderenzorg, maar ik zie net als De Beauvoir toch wel veel heimelijk en openlijk ageïsme: 'ouderen zijn lelijk, traag, vergeetachtig en niet meer op de hoogte.' Als leven onophoudelijk ont- en toe-eigening is, moeten we leren ons te verhouden tot dit complexe proces van winst en verlies.

Misvattingen over levenskunst en zelfzorg

3 Over de bestaansethiek bestaat een aantal hardnekkige misverstanden die door anti-humanisten gekoesterd worden. Ik ruim ze graag uit de weg:

- Zelfzorg is egoïsme en narcisme. Antwoord: zelfzorg is juist een les in bescheidenheid, de poging om zulke al te menselijke neigingen te voorkomen en bestrijden.
- Zelfzorg is individualisme op kosten van de gemeenschap. Antwoord: een moderne gemeenschap kan niet zonder zelfverantwoordelijke individuen.
- Zelfzorg is navelstaren en 'terreur van de intimiteit'. Antwoord: zelfzorg is juist de bezinning hoe met zichzelf en met elkaar om te gaan.
- Zelfzorg is de megalomanie en zelfoverschatting. Antwoord: zelfzorg is juist het besef van de beperkte speelruimte van elk concreet individu.
- Zelfzorg is puur activisme. Antwoord: zelfzorg betekent ook ontvankelijkheid en zich bewust verhouden tot eindigheid, inspiratie, kwetsbaarheid en tragiek.
- Zelfzorg is secundair, sociale arrangementen zijn veel belangrijker. Antwoord: een rechtvaardige politiek is noodzakelijk, maar niet toereikend voor goede praktijken en zinvolle levensstijlen. Zonder levenskunst geen burgerschap.

Tot slot. Ruim 150 jaar geleden zei Søren Kierkegaard: niemand durft 'ik' te zeggen. Dat was het begin van het existentialisme, de afrekening met het 'dunne ik' en een oproep tot zelfverantwoordelijkheid. Ik herinner me een film van Jos de Putter 'Het is een schone dag geweest', waarin hij een intiem portret laat zien van zijn ouders in hun laatste oogstjaar in Zeeuws-Vlaanderen. De Putter vraagt aan zijn vader hoe het geweest is. Of hij er misschien spijt van heeft dat hij zijn leven op deze manier geleefd heeft. De boer kan helemaal niets met de vragen van zijn zoon. Hij heeft zijn leven volkomen vanzelfsprekend geleefd, precies zoals het zich aandienende. Tussen het leven van Jos de Putter en dat van zijn vader gaapt een enorme kloof.

Vandaag zegt iedereen 'ik'. Wij zijn na WO II in een welvaartsstaat terechtgekomen, waarin religie en moraal steeds meer op de achtergrond zijn geraakt. Men zou kunnen zeggen dat het vrijheidsideaal uit de Verlichting pas twee eeuwen later, vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw, verzilverd is. Dat is ten koste gegaan van de twee andere idealen uit de Verlichting: gelijkheid en broederschap. Veel mensen gaan zich bijna krampachtig als individu profileren; ze willen greep houden op hun leven en zich onderscheiden van de ander. Daarmee dreigen alle relaties instrumenteel te worden. Vandaag zou een boerenzoon zeggen: wat moet ik met die boerderij? In een bekende passage uit 'The Life of Brian' van Monty Python (1979) roept Brian vanaf het balkon tegen de massa: "You're all individuals." En de massa roept terug: "Yes, we're all individuals." Men zou kunnen zeggen dat we tussen 1950 en nu zijn opgeschoven van een veel te bescheiden 'ik' naar 'het dikke ik'. Levenskunst gaat over de kracht van mensen en is een correctie op allebei, zowel op het te bescheiden, bijna slaafse leven als op het veel te onbescheiden, megalomane leven. Zonder bestaansethiek riskeren we een samenleving van slachtoffers en megalomane individuen. Daarom hebben we dringend behoefte aan een nieuwe, humanistische cultuur van het zelf.

Als je vindt dat je nooit genoeg kunt leren...

...dan kies je de cursus die bij je past op cursushumanisme.nu

Op de werkvloer

Roeland Ensie - Beeld Jeppe van Pruissen

16

Wie Daan Roovers, hoofdredacteur van *Filosofie Magazine*.

Wat Aan het werk op de redactie, zij voert een-op-een-gesprekken met redactieleden en neemt de post door.

Waar In een modern kantoorpand in de Houthavens van Amsterdam.

Wanneer Op dinsdag 3 februari 2015 om 11.00 uur.

Voor wie Voor iedereen die persoonlijke, maatschappelijke en politieke onderwerpen vanuit een filosofisch standpunt belicht wil zien.

Waarom Joep Dohmen, die centraal staat in het

katern, wilde graag Daan Roovers op de werkvloer. "Voor ik bij de Universiteit voor Humanistiek kwam, heb ik lang bij *Filosofie Magazine* gewerkt (Dohmen was medeoprichter en tussen '92-'98 adjunct-hoofdredacteur). Daan was een collega. Zij volgde René Gude op als hoofdredacteur. Het blad heeft zich het afgelopen decennium in medialand niet alleen gehandhaafd, maar ook vernieuwd, met een tableteditie, een zeer actuele website, filosofische reizen, vele lezingen en cursussen. Dat heeft zij bewonderenswaardig goed gedaan. De tijd is voorbij dat de academische filosofen neerbuigend doen over het blad. Integendeel, ze zijn blij als ze erin mogen. Ik zie *Filosofie Magazine* als een belangrijke toegangspoort voor je eigen denken. Iedereen kan zich informeren over wat er op het gebied van levenskunst, moraal, politiek, kunst en cultuur aan

filosofisch gedachtegoed ontwikkeld wordt. Sterker nog: door toedoen van *Filosofie Magazine* krijgen wij allerlei interessante denkers in ons land op bezoek. Die komen niet zomaar, daar zit iemand achter: Daan Roovers. Hulde daarvoor!”

Hoe Het blad verschijnt 11 x per jaar. In ieder nummer wordt een thema behandeld. Naast het tijdschrift is er het online platform **filosofie.nl**, waar het beste op filosofisch gebied is geselecteerd en bijeengebracht. Zo bieden blad en site samen een duidelijk perspectief op grote en kleine vraagstukken.

Over dit moment Roovers: “Op de redactie van *Filosofie Magazine* vindt voortdurend overleg plaats over hoe we de samenleving nog meer kunnen verrijken met onze filosofische expertise. Naast blad en site

zoeken we ook steeds meer naar andere vormen: colleges, reizen, debatten en natuurlijk de Filosofie Nacht. Steeds stemmen wij af: hé wat een leuk idee. Wat kunnen we ermee? In welke vorm zullen we het brengen? Dat varieert van kwesties uit de actualiteit – ‘Wat doen we met *Charlie Hebdo*?’ tot de eeuwig actuele vraag: ‘Zullen we weer eens iets met Aristoteles doen?’

Op de foto is Roovers in overleg met stagiaire Jolien Spigt, kleindochter van één van de Humanistisch Verbond-oprichters Piet Spigt, over de line-up van de komende Filosofie Nacht over ongelijkheid (17 april, Pakhuis de Zwijger).

“Mooi! Veel vrouwen op de sprekerslijst!” Jolien: “Dat is eigenlijk toeval. We konden geen geschikte mannen vinden.”

‘Seks, dat hoort gewoon bij het leven’

De pubertijd is spannend: kinderen hebben vragen, zijn onzeker.
Een leskoffer van HVO maakt liefde en seksualiteit bespreekbaar.

“Je kunt maar beter zo snel mogelijk seks hebben, dan weet je tenminste hoe dat gaat en kunnen ze je er niet mee pesten”, vindt Lianne van 12. Ze is een van de ongeveer 15.000 kinderen die kennis heeft gemaakt met de leskoffer. “De meeste kinderen vinden het niet gênant om in de klas over seksualiteit en verliefdheid te praten”, vertelt HVO-docente Mary van Doorn. Ze reageren vaak erg leuk op de lessen met de koffer. Het helpt natuurlijk dat de klassen waar we de lessen geven vaak al bekend zijn met HVO. “Kinderen zijn al gewend om op een vrije manier met elkaar te spreken. Af en toe zijn ze eerst wat giechelig, maar dan is er altijd wel iemand die dat doorbreekt en zegt ‘Dat hoort toch ook gewoon bij het leven’.

Er thuis over praten, doen ze niet zo snel. Ze horen over seks van vriendjes en vriendinnetjes, zien beelden in films en op internet, maar die informatie is vaak eenzijdig en verwarrend voor ze. Ook gaat het vaak over seksualiteit van volwassenen, en die staat nog ver van hun eigen beleving af.”

Als je vindt dat je nooit nieuwsgierig genoeg kunt zijn...

...dan ga je nu naar humanisme.nu om te zien hoe wij die nieuwsgierigheid kunnen bevredigen. Met lezingen, publicaties en cursussen, voor een zinvol leven in het hier en nu.

Tussen de 10 en 14 jaar worstelen sommigen met identiteitsvragen en het schoonheidsideaal. Patricia (11). "Het lijkt me erg als ik straks puber word. Je wordt overal dik en vet. Ik wil graag op dieet, maar van mijn moeder mag het niet."

Boris van der Ham - voorzitter Humanistisch Verbond

‘Zo zit dat dus met 10+’

Van Doorn stelde in 2007 samen met haar collega Olga de Wandeler deze leskoffer samen.

Wat?

Een boek met lessen, het verliefheidsspel, twee dvd's, een puberquiz en foto's die gebruikt kunnen worden in gesprekken over lichaam en identiteit, het bepalen van je grenzen, en 'jezelf (mogen) zijn'.

Voor wie?

Voor kinderen in groep 6, 7 en 8 (10+)

Bereik?

Naar schatting 15.000 kinderen

Meer weten over de lessenserie?

Kijk op <http://tinyurl.com/zozitdat>

Feiten en cijfers over ideeën van ouders over 12- en 13-jarigen

- 13 procent van de ouders denkt dat er wel eens getongzoend is, terwijl 32 procent van de kinderen dat al heeft gedaan.
- 67 procent van de ouders denkt dat hun kind verliefd is. Dat is 87 procent.
- 8 procent van de ouders denkt dat hun kind porno heeft gezien. Dat is 22 procent in werkelijkheid.

Bron: Het Grote J/M Onderzoek, 2013

Kijken en doen

Hivos is van de partij tijdens *Movies that Matter* van 20 tot 28 maart. Zij nodigen drie Keniaanse filmmakers uit om te komen vertellen over hun film *'The Stories of our lives'*, over LGBT's in Kenia.

Omroep Human maakte over liefde een aantal mooie documentaires. U kunt ze bekijken via npo.nl. Zoek naar 'Oud roze' 'Help! Een hoer in de klas' en 'Help! Een homo in de klas', of 'Soms is liefde eeuwig' een profiel over Leo en Tineke Vroman.

Vriendschap als exportproduct

Nederland is een exportland. We zijn marktleiders in zuivelproducten, bloemen, fruit en groente. Daarnaast behoren we wereldwijd tot de top 3 in verzinnen en verkopen van nieuwe tv-programma's. Maar het leukste 'exportproduct' van de afgelopen 15 jaar is het wettelijk huwelijk voor mensen van het gelijke geslacht. Nederland was het eerste land dat dit regelde. Inmiddels is dit overgenomen in grote delen van Europa, Zuid-Afrika, sommige Zuid-Amerikaanse landen en een groot aantal deelstaten van de Verenigde Staten. De erkenning van liefde: een exportproduct om trots op te zijn. Maar hoe zit het met vriendschap? Twee jaar geleden begonnen boezemvrienden Joost Janmaat en Christiaan Fruneaux een proefprocedure om hun vriendschap vast te leggen. Joost was al met zijn vriendin getrouwd, maar vond het gek dat zijn vriendschap nergens erkend kon worden. Vriendschap is voor veel mensen van grote waarde, maar juridisch blijkt het feitelijk waardeloos. Bij een rechtszaak bijvoorbeeld heeft je echtgenoot het recht om niet tegen je te hoeven getuigen, maar je beste vriend ontbeert dat recht. Een echtgenoot kan je onbeperkt geld schenken, maar als je beste vriend in geldnood zit, legt de Belastingdienst je enorme beperkingen op. Joost en Christiaan onderzoeken met een advocaat hoe ze hier een waterdichte oplossing voor kunnen vinden. Eén ander probleem kan sneller worden geregeld: het erfrecht. Als je alleenstaand bent, en aan je beste vriend(in) jouw huis wilt nalaten, dan moet door deze juridische 'vreemde' het allerhoogste tarief aan erfbelasting worden betaald. Daardoor wordt het erven van het huis in veel gevallen financieel onmogelijk gemaakt. Hierin blijkt weer dat onze wetgeving soms hopeeloos achterloopt bij de werkelijke verbintenissen die mensen met elkaar aangaan. Nu er in Den Haag wordt gesproken over herziening van het belastingstelsel, kan dit meteen worden uitgewerkt en aangepast. Laat mensen meer keuze. Een mooi nieuw exportproduct: de wettelijke erkenning van vriendschap.

Leugens zijn de absolute no-go!

Jonge humanisten gaan voor monogame relaties waarin ruimte is voor gelijkwaardigheid, vrijheid en zelfbeschikking.

Conditionering, bezitterigheid en leugens worden als onhumanistisch gezien. Zo blijkt uit een flitspeiling onder een tiental jonge humanisten. Een open relatie en 'seks-maar-verder-niks' krijgen meer bijval dan een platonische verhouding of single blijven. Colin, Chantal en Els vertellen.

Colin (28, Nijmegen, student maatschappelijk werk):

—❤—
‘Alles is onderhandelbaar’

"Ik kan meerdere liefdesrelaties hebben met verschillende relatievormen. Momenteel heb ik twee vriendinnen. Humanistisch is dat we het samen vormgeven en daar dan over praten. Iets waar ik in mijn polyamoreuze relatie, méér dan in een monogame

relatie, toe gedwongen wordt. Een monogame relatie zal voor mij niet werken. Het zou niks toevoegen, alleen maar vrijheid wegnemen. Je moet elk aspect van een polyamoreuze relatie zelf uittekenen. Ik merk steeds meer welke monogame ideeën ik onbewust heb overgenomen en dat er meer vrijheid is om zelf te bepalen welke regels er in je relatie zijn. Alles is onderhandelbaar, niks hoeft vast te staan.

Als je polyamoreus bent, zijn je wensen, je behoeften en je persoonlijke grenzen drie heel belangrijke dingen. Een goede, open communicatie met partners is onmisbaar. Ik was een keer lijp verliefd, terwijl mijn vriendin liever zag dat ik rustiger aan zou doen. Dan heb je 'je autonome ik' en tegelijk moet je openstaan voor wat je bij de ander ziet en wat die aangeeft. Dan gaat het over intense, diepe gevoelens. Zonder jezelf te verloochenen probeer je daar samen een weg in te vinden.

Jonge mensen volgen meer en meer een individueel dan een collectief kompas, constateerde het CBS (Bevolkingstrends 2014) onlangs. Als deze trend doorzet, gaan jongvolwassenen zich steeds minder traditioneel gedragen en zich minder vastleggen in relatie- en gezinsverbanden. Bij timing van ouderschap of samenwonen en trouwen zijn de eigen voorkeuren van jongeren bepalender dan bijvoorbeeld sociale herkomst.

In het begin was ik wel eens jaloers. In mijn eerste open relatie dacht ik: nu mag ik geen jaloezie meer voelen.

Valentijnsdiner: liefde gaat door de maag

Monogamie is niet natuurlijk, maar tandenpoetsen ook niet. Hoogleraar Harry van de Wiel, schrijver van onder andere *Het grote genieten*, nam op 7 februari in Zwolle jonge humanisten mee in een verhaal over aantrekkingskracht, verliefdheid en relaties. Huiscolumnist Steven van der Jagt legde in een satirische bespiegeling uit hoe liefde en eten verbonden zijn. Na afloop kregen de gasten twee lolly's mee: eentje voor henzelf en eentje voor iemand die ze lief vinden.

Voorjaarsweekend: Amsterdam

Doorpraten over het thema van deze *Human?* Kom dan naar het voorjaarsweekend van 22 tot en met 24 mei in Amsterdam over Liefde, seks en relaties. Breng de nacht door in knusse trekkershutten op camping Vliegenbos. Volg de Facebook-pagina: facebook.com/jongehumanisten.

Dat werkte niet. Als je er dan over gaat praten, merk je dat die gevoelens er best mogen zijn. Nu ik heb geleerd meer vertrouwen in mezelf en mijn partners te hebben, voel ik ook minder jaloezie."

Chantal (27, Utrecht, basisarts in de psychiatrie):

‘Centrum van de wereld’

"Ik woon sinds een jaar samen. Heel duidelijk heb ik mijn 'relatiepad' niet uitgestippeld. Ik neem het zoals het goed voelt. Als humanist vind ik het belangrijk dat zowel ik als mijn vriend verantwoordelijkheid nemen. Gelijkwaardigheid vinden we essentieel. Ik ben blij dat mijn vriend dat ook zo ziet. Je moet elkaar respecteren en in waarde laten. Hoewel we in het verleden wel hebben nagedacht over andere relatievormen, voel ik me het prettigst

in mijn huidige relatie. Ik heb bewondering voor mensen die het anders doen. Je hoort wel eens dat monogamie niet natuurlijk zou zijn. Maar ik zou mijn vriendje niet met anderen willen delen. Dat kan mijn ego niet aan. Ik denk dat het heel menselijk is dat je voor één persoon het centrum van de wereld wilt zijn. Dat je van hem alle erkenning en waardering krijgt, dat hij jou helemaal fantastisch vindt en dat je elkaar in die behoefte vervult. Daarin is mijn gevoel echt sterker dan mijn hoofd."

Els (26, Gemert, student Event, music and entertainment-studies):

‘Prikkelende weg vinden’

"Het huisje-boompje-beestje-ideaal is hét gespreksonderwerp de laatste tijd bij ons. We kijken of er andere

wegen zijn waar we gelukkiger van worden. Iedereen lijkt hetzelfde pad te bewandelen: relatie, huisje, trouwen en kinderen. Maar ik vind dat niet prikkelend. We weten bijvoorbeeld nog helemaal niet of we wel kinderen willen. Ik denk graag na over wat anders kan, hoe je relatie je persoonlijke groei ondersteunt. We hebben bijvoorbeeld besproken of we allebei parttime willen gaan werken en minder geld inruilen voor meer vrije tijd en vrijheid. Duidelijke communicatie is voor mij belangrijk: verkeerde en onuitgesproken verwachtingen mogen niet ontstaan. We hebben er allebei behoefte aan te weten waar we aan toe zijn; wat de ander bezighoudt en van dingen vindt. Je ziet vaak dat de man bepaalde dingen van de vrouw gaat verwachten en andersom, die stereotiepe rolpatronen kennen wij niet. Grappig zelfs, mijn vriend praat meer over emotionele dingen dan ik. Ik ben meer gesloten. Wat echt niet kan in een relatie is liegen. Dat leidt tot wantrouwen en dan loopt het spaak. Hoe lastig een onderwerp ook is, je kunt erover praten."

Steunfonds Humanisme

Als nalaten u een zorg is

Na een overlijden moet er in korte tijd veel geregeld worden. Dat gaat gemakkelijker als u zelf al een en ander heeft bepaald. Veel mensen vinden het moeilijk om daar over na te denken. Toch is het belangrijk dat op tijd te doen, want het geeft veel rust als deze zaken van tevoren goed geregeld zijn.

U kunt de Stichting Steunfonds Humanisme benoemen tot executeur. Het Steunfonds heeft deskundige mensen in dienst die uw laatste wens kunnen uitvoeren. Meer dan 50 jaar ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit.

De medewerkers van het Steunfonds

zelf denken samen leven

JA, Ik wil meer informatie over een executeur van het Steunfonds Humanisme.

Vul onderstaande bon in of bel 020 521 90 36 of vraag de informatie aan via het formulier op www.steunfondshumanisme.nl

naam ☐ m ☐ v

adres

pc/woonplaats

telefoon

Stuur de bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 10938, 1000 RA Amsterdam

Het Steunfonds Humanisme is een werkdienst van het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane samenleving. Meer informatie over het Humanistisch Verbond vindt u op www.humanistischverbond.nl

CBF
VOOR GOEDE DOELLEN

AANVRAAG INFO EXECUTEUR | HUMAN 2014

HET HUMANISTISCHE GELUID

Tips voor deze rubriek? Stuur ze naar
p.boogaard@humanistischverbond.nl

Paulien Boogaard
Beeld IHEU

‘Laat het vrije denken niet kooien’. De campagne voor vrijheid van denken en meningsuiting die het Humanistisch Verbond in december is gestart, roept onmiddellijk veel reacties op in de media.

Het grote belang van vrijheid van denken wordt helaas pijnlijk voelbaar als in januari extremistische moslims aanslagen plegen op de redactie van *Charlie Hebdo* en een joodse supermarkt in Parijs. Gevolgd door de moorden in Kopenhagen in februari.

De campagne startte nadat het Humanistisch Verbond op 9 december 2014 het rapport *Freedom of Thought* presenteerde. Daaruit blijkt dat via een verbod op ‘godslastering’ in 55 landen openlijk niet-gelovigen strafbaar zijn. In 39 landen dreigt gevangenisstraf, in 13 landen de doodstraf.

22

Met koppen als ‘Atheïsten in hele wereld onder druk’ (*de Volkskrant*, 9 dec.) en ‘Ongelovigen in het nauw’ (*Parool*, 9 dec.) vragen zeven kranten aandacht voor de cijfers en feiten uit het rapport. Columnisten Rob Hoogland (*De Telegraaf*, 10 dec.), Elma Drayer (*Trouw*, 11 dec.) en Raymond van den Boogaard (*NRC*, 20 jan.) onderschrijven verontwaardigd de noodzaak dat het Humanistisch Verbond voor humanisten, atheïsten, ‘andersgelovigen’ en vrijzinnigen opkomt.

In de tv-programma’s *Arena* (19 nov.) en *IKON* huis (21 dec.) bespreekt voorzitter Boris van der Ham de opkomst van ‘Islamitische Staat’, radicalisering en de wereldwijde vervolging van niet-gelovigen.

Begin januari plegen extremistische moslims een aanslag op de redactie van het satirische tijdschrift *Charlie Hebdo* in Parijs. Uiteraard gaat OBA Live (Omroep Human, 7 jan.) in op de gruwelijkheid en consequenties daarvan. In een interview met Theodor Holman zegt Van der Ham: “Door open debat bedwing je de angst.”

Van der Ham wordt voor radio ook geïnterviewd in het *Radio 1 Journaal*, *Dit is de dag* (7 jan.), *Dichtbij Nederland* (9 dec.) en *Spijkers met Koppen* (10 jan.). In dat laatste programma zegt hij: “We zijn terecht geschokt over de Parijse moorden, maar in veel delen van de wereld is het nog veel erger.” Daarmee vraagt hij aandacht voor de vele humanisten die worden vervolgd door hun eigen overheid, zoals de Saoedische blogger Rafi Badawi. Hij krijgt een dag

na de Charlie Hebdo-aanslag de eerste 50 van 1000 stokslagen, omdat hij vrijheid van meningsuiting wil voor zijn land. Het Humanistisch Verbond vraagt minister Koenders hiertegen te protesteren bij de Saoedische machthebbers.

En verder

- Door heel Nederland lopen leden mee in demonstraties voor de vrijheid van meningsuiting. Hanneke Poelmans, voorzitter van de afdeling Zwolle, bepleit in de *Stentor Sallands Dagblad* en *De Swollenaar* ‘absolute vrijheid te zeggen, schrijven, tekenen wat men wil, of je het ermee eens bent of niet.’
- *Trouw* meldt dat Nederland voor het eerst meer ongelovigen dan gelovigen telt (16 jan.).
- Het *Algemeen Dagblad* en het *Friesch Dagblad* (17 jan.) melden de oproep van het Humanistisch Verbond aan de Indonesische president Joko Widodo om het doodvonnis van de Nederlandse gevangene Ang Kiem Soei niet te voltrekken.
- Het *Nederlands Juristenblad* (23 jan.) schrijft over de risico's van informatiseringsprojecten in de zorg voor privacy, zoals bijgehouden door het Platform Bescherming Burgerrechten (opgericht door het Humanistisch Verbond).
- Lokale media berichten over cursussen die het Humanistisch Verbond aanbiedt en over afdelingsactiviteiten, zoals de lezing over wat humanisme nu eigenlijk is door Ron Muijzer in Koudum, de poëzieweek in Flevoland en het Humancafé in Tilburg.

Het laatste pers- en mediaoverzicht vindt u op
humanistischverbond.nl/humanistischgeluid

humanistischverbond.nl/
marlihuijer

Marli Huijer - arts, bijzonder hoogleraar filosofie en 'Denkeres' des Vaderlands

In bed met een levensbeschouwing

Kun je beter een humanist in bed hebben dan een gelovige? Zijn liberalen betere minnaars dan sociaaldemocraten? Geeft een idealist meer liefde dan een realist? Ik ben geneigd deze vragen als irrelevant terzijde te schuiven. Het kan toch niet zo zijn dat levensbeschouwing invloed heeft op hoe iemand liefheeft?

Maar toch. Ooit hoorde ik ex-politicus André Rouvoet vertellen dat hij elke week - of was het elke avond? - tegen zijn vrouw zegt: 'Ik hou van je'. Die liefdevolle aandacht heeft vast met zijn liefde voor God te maken. In de liefde voor de naaste manifesteert zich de liefde voor God, zoals kerkvader Augustinus lang geleden al schreef. Geloof en liefde zijn bij Rouvoet twee handen op één buik. Wat stellen humanisten of seculieren daartegenover? Kan het zijn dat ook bij hen de liefde voor de naaste wordt ingegeven door een ander soort liefde, zoals liefde voor de wereld, voor de mens of voor economische transacties? Van de humanist en vrijdenker Anton Constandse leerde ik dat het in de liefde gaat om wederkerigheid: je moet open en eerlijk je verwachtingen op tafel leggen en samen besluiten hoe je de seks en liefde vormgeeft. Als je als vrouw niet genoeg hebt aan één partner, dan hoor je dat vooraf te vertellen, zodat de ander weet waar hij of zij aan toe is. Ook als je uit bent op een duurzame monogame verhouding, kun je dat maar beter meteen zeggen. Net als bij Rouvoet wordt bij Constandse de liefde voor de ander gedragen door een ander soort liefde, in zijn geval de liefde voor wederkerigheid. Rouvoet en Constandse wekken de indruk dat ze hun levensbeschouwing moeiteloos in praktijk weten te brengen. Toch schuurt het. Want wat te doen als je verliefd wordt op iemand die jouw levensvisie niet deelt? Wat als je al aan het vrijen bent voordat de wederzijdse wensen op tafel liggen? De liefdespraktijk is gewoonlijk weerbarstiger dan gelovigen of levensbeschouwelijken het doen voorkomen. Wat iemand over de liefde denkt zal zeker invloed hebben op hoe iemand liefheeft. Maar het omgekeerde is evengoed waar: ook mensen zonder opvattingen over liefde kunnen fantastische liefdespartners zijn.

Colofon

Human is het ledenblad van het Humanistisch Verbond. Het verschijnt vier keer per jaar.

Bereikbaarheid landelijk bureau

Tel.: (020) 521 90 00

E-mail: info@humanistischverbond.nl

Ledenadministratie:

leden@humanistischverbond.nl

Hoofdredactie

Lize Alink

Eindredactie

John Min

Martine de Wijs (Activiteiten 2015)

Beeldredactie

Roeland Ensie

Correctie

Martine de Wijs

Redactie

Paulien Boogaard, Roeland Ensie,
John Min, Esther Wit

(Redactie)adres

Postbus 75490,

1070 AL Amsterdam,

Tel.: (020) 521 90 00

E-mail: human@humanistischverbond.nl

Website

humanistischverbond.nl

Aan deze uitgave werkten mee

Marc van Dijk, Joep Dohmen, Fanny de Groot,
Boris van der Ham, Marli Huijer, Katja Kreukels,
Saskia Markx, Eric de Rooij, Annette Brattinga -
Aeneas Venema (ledengroep Humanisme en Kunst),
Ineke de Vries

Foto's* en beeld

Johannes Abeling (cover), Houcine Bouchiba,
Geert de Jong, Peter Koch, Jeppe van Pruissen,
Floris Tilanus, Nathalie Wijker

Beeld katern Joep!

Postzegels: Pam Plasciek

Acryl portret: Emma Schröder

Zwart-wit potloodtekening: lanthe Tang

Rood-bruine pentekening: Lilian Aghabozorg

Vormgeving

KramervanderVeer (art direction); Wilbert Ulaen

Druk

DR & DV Media Services

Uitgave

Humanistisch Verbond

* De redactie heeft zich ingespannen de rechthebbenden van alle foto's te achterhalen. Waar dat niet is gelukt, kunnen rechthebbenden zich tot twee maanden na verschijning melden bij de redactie.

Activiteiten 2015

In dit katern vindt u een overzicht van de activiteiten van het Humanistisch Verbond dit jaar. Met een mix van lezingen, bijeenkomsten en cursussen houden wij het humanistische gedachtegoed levend en bij de tijd en werken we aan een humane samenleving.

Socrateslezing

Onderwerp: From Islamism to Secular Liberalism
Spreeker: Maajid Nawaz
Datum: 28 maart 2015
Plaats: Rode Hoed, Amsterdam
Prijs: leden € 10,-, niet-leden € 15,-

Waarom is jihadisme, ook in Europa, zo aantrekkelijk voor velen? En wat is de manier om het te bestrijden? In de Socrateslezing 2015 vertelt voormalig islamist Maajid Nawaz zijn verhaal. Nawaz was jarenlang actief lid van de radicaalislamitische beweging Hizb ut-Tahrir en rekruteerde wereldwijd jonge moslims. Hij gaat in op de situatie in het Midden-Oosten. Waarom weten radicale islamisten zo veel sneller moslimjongeren te raken dan hartstochtelijke democraten? Nawaz put rijklijk uit zijn eigen ervaringen met de aantrekkingskracht van deze ideologie en haar geslaagde pr-machine. Wat is zijn les voor ons? Volgens Nawaz biedt alleen een mondiale cultuur van democratische waarden, nieuwe verhalen, symbolen en grass-root-bewegingen tegenwicht. Een gesprek met Nawaz en publiek onder leiding van publicist en OBA Live-presentator Theodor Holman.

Meer informatie en aanmelden: socrateslezing.nl

Foto Random House UK

24

Voorjaarsthema Vrije liefde

De ruimte om in je intiemste relaties je eigen regels te bepalen is belangrijk voor humanisten. De vrijheid om je openlijk seksueel te uiten, de partner te kiezen die je wilt, naar nieuwe relatievormen te zoeken en nieuwe beelden en idealen rond romantische liefde te vinden: vrije liefde, een 'humanistische' verworvenheid die we kunnen vieren en moeten beschermen. Die vrije moraal heeft ook zijn eigen moeilijkheden. Juist daarom is het belangrijk om voortdurend te bekijken hoe we met liefde, relaties en seksualiteit omgaan. In ons eigen leven en in het publieke domein.

Voorjaarsweekend Jonge Humanisten

Onderwerp: Liefde, seks en relaties
Datum: 22 t/m 24 mei 2015
Plaats: Amsterdam, camping Vliegenbos
Prijs: leden € 40,-, niet-leden € 60,-

We werken aan een prikkelend en gezellig programma. Meer info: jongehumanisten@humanistischverbond.nl

Van Praagprijsuitreiking

Winnaar: Adelheid Roosen
Datum: 21 juni 2015
Plaats: Tolhuistuin Amsterdam tijdens het Mag het licht aan? Festival
Prijs: nog niet bekend

De Van Praagprijs 2015 is een eerbetoon aan de liefde. In een wereld waarin onverschilligheid al te vaak verleidt tot afstandelijkheid en apathie, ging de jury op zoek naar iemand die het pad naar anderen en naar het andere blijft effenen. Iemand die dat liefdevol doet, die samenbrengt en verbindt wat anders gescheiden zou blijven. Het oog van de jury viel op Adelheid Roosen. "Zij verbindt en geeft een stem aan wat moeilijk te begrijpen valt", zegt juryvoorzit-

ter Alexander Rinnooy Kan. "Een stem die uit een andere wereld lijkt te komen. Zij heeft oog voor de grootsheid van kleine verlangens naar geborgenheid. Zij is niet benauwd om eigen twijfels en onzekerheden te etaleren, en biedt anderen houvast om hetzelfde te doen. Zij accepteert de risico's die aangegaan moeten worden om ideeën en individuen in veiligheid te brengen en is niet bang zich bloot te geven." Adelheid Roosen maakt baanbrekende voorstellingen waarin zij mensen bij elkaar brengt die vreemden voor elkaar waren, maar dat niet zullen blijven. "Wat ik van belang vind, is de ontmoeting met de ander, hoe anders die ook is. Als mijn werk geslaagd is, moeten de mensen zeggen: de ander is eigenlijk gewoon een mens, geen vreemdeling." In haar eigenzinnige onverschrokkenheid is zij een liefdevolle ambassadeur van humanistisch denken, een onvermoeibare voorvechter voor een wereld waarin medemenselijkheid een nieuwe kans krijgt en een voorbeeldige winnaar van deze vooraanstaande humanistische prijs. De aanmoedigingsprijs gaat naar theatermaakster Daria Bukvic.

Meer informatie op vanpraagprijs.nl

Najaarsthema Veraf-dichtbij, macht-onmacht

Via diverse media krijgen we veel informatie over schendingen van mensenrechten ver bij ons vandaan. Non-stop en in hoge snelheid. Van ongelovigen die worden vervolgd, IS en andere terroristen die dood en verderf zaaien tegen andersdenkenden, vluchtelingen die verdrinken op hun vlucht. Maar soms is ver weg ineens ook dichtbij. Niet alleen door globalisering, maar ook letterlijk dichtbij, zoals aanslagen in Parijs en Kopenhagen en landgenoten die radicaliseren. Humanisten streven naar het naleven van universele mensenrechten. Daarom raakt al die informatie ons. Het nieuws doet een appél op onze betrokkenheid, maar als we er feitelijk niet zoveel aan kunnen doen maakt dat machteloos of uiteindelijk onverschillig.

Mag het licht aan? Festival

Datum: 21 juni 2015

Plaats: Onder meer bij de Tolhuistuin in Amsterdam en verschillende afdelingen van het Humanistisch Verbond

Prijs: nog niet bekend

Op 21 juni vieren humanisten wereldwijd World Humanist Day. Op deze dag vieren we het leven, mondiale mensenrechten en humanistische waarden. In Nederland doen we dat op Wereldhumanismedag met het Mag het licht aan? Festival in Amsterdam en een speciale uitgave van het tijdschrift *Human*. Tijdens het Mag het licht aan? Festival claimen we duurzaamheid voor de mens. Met gelijkheid, vrijheid en wederkerig respect als keurmerken uit de Verlichting. We vragen ons af wat flexwerken, job-hoppen, tijdelijk wonen en sociale flexibiliteit voor gevolgen hebben voor ons mens-zijn. Ontstaat er nog duurzame kennis? Gaan we duurzame relaties aan? Heeft ons werk nog een duurzame impact op onze leefwereld? Kortom, zijn we nog wel gelukkig? Meer informatie op maghetlichtaanfestival.nl

25

Ledendag met ALV

Voor wie: Leden, het bestuur, directie en medewerkers Landelijk Bureau en belangstellenden
Datum: 28 november 2015
Plaats: Instituut voor Beeld en Geluid, Hilversum

De Ledendag en de Algemene Ledenvergadering is het moment om met elkaar te bekijken wat we het afgelopen jaar hebben gedaan en wat de plannen zijn voor het komende jaar. Het thema is Veraf-dichtbij, macht-onmacht (zie kader). Tijdens de Algemene Ledenvergadering legt het bestuur inhoudelijk en financieel verantwoording af. Daarnaast biedt de Ledendag de mogelijkheid andere leden te ontmoeten en het thema samen uit te diepen. Meer informatie volgt op humanistischverbond.nl

Freedom of Thought

Datum: 10 december 2015

De rechten van humanisten en atheïsten worden in veel landen geschonden. Dat blijkt elk jaar uit het 'Freedom of Thought'-rapport dat het Humanistisch Verbond samen met andere internationale humanisten presenteert. In veel landen verlies je je baan, krijg je gevangenisstraf of word je gemarteld als je kritisch of niet-religieus bent. In 13 landen staat nog steeds de doodstraf op godslastering of geloofsafval. Het Humanistisch Verbond staat pal voor de vrijheid van meningsuiting en vraagt permanent aandacht voor dit onrecht. Voorzitter Boris van der Ham volgt de ontwikkelingen wereldwijd op de voet en maakt er op dit moment, in samenwerking met omroep Human, de documentaire *Onder ongelovigen over*. Van der Ham: "Vrijheid is niet vanzelfsprekend. Hier niet, maar al helemaal niet in streng islamitische landen. In de documentaire zoek ik een aantal moedige vrijdenkers op, die letterlijk hun leven wagen voor het humanisme."

Lezing+

Het onderwerp van de Lezing+ in het najaar gaat over uitingsvrijheid en het gevoel van onmacht dat je kan overvallen als je kijkt naar ontwikkelingen in de wereld, zowel dicht bij huis als ver weg. De Lezing+ bestaat uit een lezing en de + uit een werkwijze waarmee u als bezoeker direct aan de slag kunt. Vijf afdelingen programmeren de Lezing+ in het najaar. Hoe die Lezing+ er precies uit gaat zien is nog niet bekend, maar dat laten wij u bijtijds weten.

Zin op zondag

Duur: 3 bijeenkomsten

Plaats: Drechtsteden, Winterswijk, Haaglanden, Noord-Holland Noord en Rotterdam-Rijnmond

Prijs: vrijwillige donatie

In de verdiepende en sfeervolle 'zinbijeenkomsten' staan teksten uit de Humanistische Canon centraal. Humanistisch geestelijk begeleiders leiden de bijeenkomsten. Ze bieden filosofische, maatschappelijke en persoonlijke inzichten waarmee u geestelijk verfrist de week weer in kunt.

De Humanistische Canon vormde de basis voor deze inspirerende bloemlezing met 100 teksten over liefde, dood, wanhoop en levenslust. Ze dienen tijdens de zinbijeenkomsten als uitgangspunt voor een goed gesprek en hoopvolle vergezichten. Onder redactie van Wim Coster, Agnes Coomans en Bert Gasenbeek. ISBN 9789067283007, NUR 715, 188 pagina's, € 20,00

Duivelse Dilemma's

Datum: april-december

Plaats: Middelburg, Utrecht, Zwolle, Den Bosch en Groningen

Hoe kun je een goed mens blijven onder extreme omstandigheden? Duivelse Dilemma's zijn korte speelfilms van spraakmakende filmmakers, waarin een hoofdpersoon voor een keuze tussen kwaden komt te staan. "In de films worden actuele maatschappelijke thema's vertaald in persoonlijke dilemma's, die niet alleen je hoofd, maar ook je hart aanspreken", zegt Kees Vlaanderen, eindredacteur van Duivelse Dilemma's. De films *Symbiose*, *De Vluchtkerk*, *Drone*, *Geloven* en *Een Tweede Kans* worden op vijf verschillende locaties in Nederland vertoond, voorafgegaan door een essay en debat. "Het essay is een prikkelende, meestal filosofische reflectie op het onderwerp dat de avond aftrapt. In het debat verkennen we met een nieuwsgierige en open blik de vaak gevoelige problematiek. Vanuit drie verschillende perspectieven benaderen we het onderwerp: het filosofische-abstrakte, het maatschappelijke en de persoonlijke ervaring. Het doel is dat de kijker met het debat en het essay als het ware 'geladen' de film ingaat. Onze ervaring is dat de bezoekers de avonden erg waarderen, juist door de combinatie van essay, debat en film, omdat het hun kijkervaring verrijkt en verdiept. In samenhang geven ze de complexiteit van morele dilemma's weer: zwart-witdenken is geen optie."

Cursussen

Kleinschalig, persoonlijk en interactief je eigen levenshouding ontwikkelen. Dat staat centraal in de cursussen van het Humanistisch Verbond. Professionele docenten geven de cursussen. Zij krijgen van de deelnemers hoge rapportcijfers.

All you need is love?

Door: Thijs Sins
Duur: 4 avonden
Plaats: Utrecht, Den Haag en drie andere steden
Prijs: leden € 65, niet-leden € 95, extra korting bij lage inkomens

Wat is houden van jezelf? En is dat een voorwaarde voor gezonde relaties met anderen? De liefde speelt in ieders leven een hoofdrol. Denk aan de liefde voor je partner, familie, vrienden en de liefde voor jezelf. Maar denk ook aan de conflicten en pijn die al deze liefdes met zich mee kunnen brengen. Deze vragen zijn van alle tijden en binnen de filosofie raakt men er niet over uitgepraat. "De cursus All you need is love? beantwoordt aan onze behoefte naar zingeving en de roep om weerstand te bieden aan vervlakking in de westerse cultuur", legt docent Thijs Sins uit. "Hierbij zorgt de focus op de liefde ervoor dat wij ons in deze cursus meteen toeleggen op de hoogste vorm van levensgeluk. Want liefde, begeerte en relaties zijn bij uitstek het terrein waarop de mens zijn levenskunst toont of misschien juist het gemis ervan." De vier thema's van de bijeenkomsten zijn verlangen, innerlijk, zelfliefde en liefdeskunst. "Filosofie bestaat voor een groot deel uit de beoefening ervan. Daarom is er naast de theorie ook plaats voor praktische oefeningen. Dit kan een meditatie zijn naar het recept van Marcus Aurelius, een Socratische dialoog of een opdracht voor in het dagelijks leven. Het uitgangspunt is dat je aan den lijve ervaart wat praktische filosofie betekent."

Introductiecursus humanisme

Duur: 4 avonden
Plaats: onder meer in Utrecht, Delft, Breda, Hilversum, Enschede, Zwijndrecht, Nijmegen, Winterswijk, Zwolle en Haarlem
(Richt)prijs: leden € 95,-, niet-leden € 125,-, extra korting bij lage inkomens

Om stil te staan bij wat je waardevol vindt en hoe je daarachter komt, stap je in de rijke traditie van het humanisme. Maak in vier interactieve bijeenkomsten kennis met grote denkers van Socrates tot Savater en Epicurus tot Erasmus. Ook zij vroegen zich af wat waardevol is. Hun antwoorden zijn nog steeds verrassend bruikbaar. Teksten, kunst, filmpjes, oefeningen en gesprekken geven inzicht en inspiratie.

Klassieke levenskunst

Duur: 6 avonden
Plaats: waarschijnlijk in Purmerend/Zaanstad, Den Bosch en Breda
(Richt)prijs: leden € 95,-, niet-leden € 125,-, extra korting bij lage inkomens

Wat leren grote denkers ons over het goede leven? En hoe pas je dat toe op je eigen leven? In deze cursus staat de betekenis van levenskunst centraal. Tijdens zes bijeenkomsten doe je kennis op over filosofen als Socrates, Aristoteles en Epicurus, maar dat niet alleen, want levenskunst is oefenen. Dus lees je teksten, praat je erover en doe je levenskunstoefeningen samen met de andere cursisten onder leiding van een ervaren docent.

Moderne levenskunst

Duur: 6 avonden
Plaats: onder meer in Ede, Amsterdam, Leiden en Haarlem
(Richt)prijs: leden € 95,-, niet-leden € 125,-, extra korting bij lage inkomens

Voorkom dat je leven aan je voorbij kabbelt en ontwikkel in zes bijeenkomsten de vaardigheid een 'kunstwerk' van je leven te maken. Moderne filosofen helpen je verfrissend, creatief en soms onverwachts op weg. Denkers als Montaigne, Nietzsche, Nussbaum en Foucault zetten je op het spoor van je persoonlijke levenskunst. Een kwestie van weten en oefenen.

Kijk voor meer informatie en aanmelding op cursushumanisme.nu

Naast deze landelijke activiteiten, die voor een deel samen met en door afdelingen worden geprogrammeerd, organiseren afdelingen zelf ook activiteiten. Deze lopen uiteen van lezingen, cursussen, humanistische cafés tot film-avonden en nog veel meer. Kijk voor een overzicht op humanistischverbond.nl

‘Een bevlogen schilder van verhalen’

De verdwaalde gelovige

Bijdragen aan de samenleving, dat is wat Houcine Bouchiba nadrukkelijk wil met zijn kunst. Dat deed hij overtuigend in 2001 met de flamboyante muurschildering over de hele zijkant van een van de flatgebouwen in de Amsterdamse Bijlmer die in opdracht van het Amsterdams Fonds voor de Kunst zijn gebouwd.

Bouchiba is een bevlogen verteller van geschilderde verhalen over het leven met zijn familie in Tunesië. Vaak, te vaak, bestormden ziekte en dood het

ouderlijk huis, waardoor zijn vader uiteindelijk zeven keer zou trouwen. Maar het groeiende gezin bleef een hechte groep die we in de schilderijen van Bouchiba vaak ontmoeten. Ook al heeft hij zijn geboortegrond al 35 jaar geleden achter zich gelaten, de scènes zijn levendig, vaak humoristisch ook.

Levenslust

Afrika is duidelijk voelbaar in zijn werk: in het donker van de huid van de gestileerde figuren, in de streekgebonden

kleding en de wervelende levenslust. Alles neergelegd in een combinatie van knippen, plakken of schilderen met acryl op doek van flink en eigenzinnig formaat, waarbij de stevige haren van de kwast als lijnen meespelen. Het Arabische schrift hoort onlosmakelijk bij Bouchiba, verstopt zich in het penseel en laat beeldende elementen vloeiend en ritmisch als geschreven taal van rechts naar links over het doek bewegen.

Hij is niet alleen een beeldend kunstenaar met zeggingskracht die een boeiende ontwikkeling doormaakt, maar ook schrijver. Ik hoop dat zijn verhalen uitgegeven worden, want Houcine Bouchiba is niet alleen met beelden, maar ook met woorden een bevlogen verteller.

In 1956 werd Houcine Bouchiba in Jarjar, een dorp in de woestijn van Tunesië geboren.

Hij ontworstelde zich aan de armoede, begon te boksen, won belangrijke prijzen met het Tunesische team en later als professioneel bokser in Nederland tot hij op 23-jarige leeftijd met de sport stopte. Hij koos voor Nederland en vond in Haarlem werk als conciërge bij de vermaarde 'Ateliers '63'. Omringd en aangemoedigd door bekende kunstenaars kon hij zich op eigen kracht ontwikkelen en begon zijn leven in de beeldende kunst. Werk van hem werd onder meer door Het Stedelijk Museum aangekocht.